

«SSCB'de Sınıf Mücadeleleri» ne Önsöz

Çeviren ALPASLAN IŞIKLI

Bu kitabın için ve nasıl yazdığımı ve daha önceki yazılarıma kıyasla nasıl bir yer işgal ettiğini okura açıklamak bana kaçınılmaz görünmekte. Şüphesiz, en basiti, ilk durumunun ne olduğunu ve önce sınırlı bir tasarıdan ibaretken, nasıl, daha iddialı bir tasarı durumuna geldiğini göstermekle başlamaktır.

Bu çalışmanın beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan hareket noktası, Sovyet ordularının Çekoslovakya'yı işgal ve istilası idi. Marksist olduklarını söyleyenler, siyasal eylemleri «suçlamak»la veya onlar karşısında «üzülmek»le yetinemezler; onları açıklamaları da gerekir. Gerçekten, «üzüntüler» ve «dilekler», halkların acılarına yalnızca tahammül etmelerine yardımcı olur; bu acıların nedenlerini bilmelerine, nedenleri ortadan kaldırmak veya sürüp gitmelerini önlemek için mücadele etmelerine yardımcı olmaz. Buna karşılık, çalışanların çıkarları açısından gerçekten suçlanması gerekenin nedenlerini açıklarken, siyasal güçlerin değerlendirilmesine «üzücü» olanın yeniden ortaya çıkmaması yolunda katkıda bulunmak gerekir.

Çekoslovakya'nın istilası ve işgali konusunda «üzüntüler» ile yetinmemeyi daha da zorunlu saymamın nedeni olayın kendisiydi. Söz konusu olan, daha önceleri sayısız işgallerin acısını çekmiş bir halkın kaderi olmaktan başka, bugün Sovyetler Birliği haline gelmiş bulunan formasyon üzerinde yürütülebilecek yargı idi. Çünkü, bu kuvvet darbesini gerçekleştirmiş olanlar Rusların —ve onların «müttefik»lerinin— birlikleriydi.

Eğer Sovyetler Birliği'nin sorunlarına eğilme hakkını kendimde görmüşsem, bu ülkeyi yaklaşık kırk yıldan beri incelememden ve bu ülke ile ilgili her şeyin dünya çapında bir önemi ve kapsamı olduğunu düşünmemden, 1934'de Rusça öğrenmeye başladığımdan bu

yana; 1936'da Sovyet Planlamacılığını incelemek için SSCB'de bulunduğumda, 1939'da bu konuda bir kitap yayınlarken, 1946'da planlamanın teorik ve pratik sorunlarını işleyen bir başka kitap hazırlarken, 1950'de Sovyet ekonomisi üzerine bir cilt yayımlarken, bu ülgeyi çeşitli kereler ziyaret eder ve planlama üzerine¹ ve sosyalizme geçiş üzerine başka kitaplar yayımlarken böyle düşündüm.²

Esas olarak 1930 - 40 dönemi ortalarından bu yana Sovyetler Birliği'ne attığım önemi, bu ülkede olup bitenleri sosyalizmin kuruluşunda ilk deney olarak görmem belirliyordu. Bu kuruluşu karakterize eden güçlükler ve çelişkiler karşısında kör olmaksızın (nasıl böyle olabilirim, çünkü 1936'da «büyük dava»³ lar» döneminde Moskova'da bulunuyordum ve Moskovalıların içine düştükleri karmaşıklık, en sade kişilerin, örneğin Bolşevik partisinin ve Enternasyonalin eski militanlarının görüşlerini açıklama konusundaki korkularını günü gününe hissedebiliyordum) Ekim devriminin, insanlığın tarihinde yalnızca yeni bir çağ açmakla kalmayıp —ki her zaman böyle düşünmekteyim— aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve toplumsal gelişiminin sosyalizmin kuruluşu konusunda bir çeşit «model» ortaya çıkardığını da daha az görüyor değilim. Bu gelişime eşlik eden güçlükler ve çelişkiler, ağırlıklarına karşın, bana her şeyden önce Rusya'nın özel tarihî koşullarına bağlı görünmekteydi; bunların ne başka bir yerde tekrarlanmaları, ne de ülkenin sosyalizm ve komünizm yolunda ilerleyişini engellemeleri için hiç bir neden bulunmadığını düşünmekteydim. Her ne kadar ilk beş yıllık planlar boyunca gelişmiş olan toplumsal eşitsizlikler silinmekten çok artma eğilimi göstermişlerse de beş yıllık planlardan itibaren Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen tartışma götürmez ba-

şarılar. Kızıl Ordunun Hitlerizm üzerindeki zaferi, savaş sonrası ekonomik yeniden kuruluşun hızı, Sovyet halkının hayat düzeyinin yükseltilmesi, SSCB hükümetinin Sosyalist Çin'e sağladığı yardım, yukarıda ortaya koyduğum değerlendirmeleri ve tahminleri ayrıca doğruluyor görünmekteydi.

SBKP'nin XX. Kongresi de, geçmiş yıllarda ayırım gözetmeksizin ve geniş bir düzeyde işlenmiş baskı eylemlerine yol açan güçlüklerle ve çelişkilere hiçbir çözüm getirmemiş olmakla birlikte ve böyle bir çözüm yerine Stalin'e karşı (geçmişin «olumsuz» yönlerinin tek «sorumlusu» sayıldı) kişisel suçlamalarla bağlanıp kalmış olmasına karşın, Sovyetler Birliği'nin belli bir ekonomik kalkınma düzeyine erişmekle, en büyük sosyalist demokrasi yoluna girmek, böylece, işçi sınıfına en geniş inisiyatif imkânları açmak üzere olduğunu doğrular görünüyordu. Bu kongre, ayrıca, SBKP'nin, yanlışların düzeltilmesi için kaçınılmaz olan özleştirici yeteneğini koruduğunu, daha doğrusu yeniden kazandığını gösteriyor gibiydi.⁴

Gerçekte, hiç de öyle değildi. Tarihin ve Sovyet toplumunun çelişkili gerçeği, hiçbir **analize** konu olmadı. Gerçeğin suçlanması ve dönüştürülmesi gereken yönleri, Sovyet toplumunun **ic çelişkileriyle** bağlantıları kurularak **açıklanmadılar**. Bir «kişiliğin» (Stalin'in kişiliğinin) davranış bozuklukları olarak sunuldu. Böyle bir sahte açıklamanın SBKP tarafından kabul edilmesi, Marksizmi bir analiz aracı olarak terketmiş olmasını kanıtlamaktadır. Bu durum, partiyi, sözde «suçlanmış» olan şeyi doğurmuş bu'unan toplumsal ilişkilerin gerçekten dönüşümüne yardım etmekte yetersiz kıldı. Üstelik bu sınıfsal ilişkilerden doğan çelişkiler, azalmaktan uzak kalarak daha da derinleştiler.

Başka pek çok sonucun yanısıra, bu derinleşme SSCB ekonomisinin işleyiş koşullarında artan bir bozulmayı tahrik etti. SSCB'ye bağlı ülkelerde durum aynı idi ve bu ülkelerin yöneticileri aynı politik çizgiyi izlediler. Doğrudan doğruya toplumsal çelişkilere saldırarak yanlış yüzünden, ekonomik sistemi «daha iyi işletmeye» yönelik girişimlerden, örneğin fabrika müdürlerinin yetkilerini artırmaktan ve ekonominin yönetiminin kapitalist biçim ve ölçütlerine artan bir yer vermekten ibaret «ekonomik reformlar» gerçekleştirdiler.

Sovyet yöneticilerinin ve «kardeş ülkeler» yöneticilerinin umutlarının tersine, çeşitli «reformlar» bu yöneticilerin daha önce karşı karşıya bulundukları güçlüklerin hiçbirini temel olarak çözmedi. Şüphesiz, sınırlı bazı noktalarda, bazı arızî «başarılar» sağlandı, fakat başarısızlıklar ağır basmakta: Yabancı teknik karşısındaki artan bağımlılık, artan dış borçlanma, sanayinin gelişim oranında belirgin azalma ve ihtiyaç maddeleri sağlanmasındaki güçlükler çalışanların içinde bulundukları durum ve «ekonomik reformların» kendi açılarından doğurduğu sonuçlar karşısındaki hoşnutsuzluk belirtilerinin çoğaldığı görülmüyor.

Bütün dünya 1970 Aralığında Polonya'da olup bitenlere tanık oldu. Büyük Baltık şehirlerinin (Gdansk, Gdynia, Szczecin, Sopot) işçileri, fiyat artışlarına ve çalışanların hayat düzeyinde düşüşe yol açan hükümet politikasına karşı grev yaptılar. Mücadele veren Polonya işçilerine karşı yürütülen baskı onları, partiye ve siyasî polise ait yetleri işgal ederek, bir işçi milisi örgütü kuran bir grev komitesi örgütleyerek karşı saldırıya geçmeye sevketti. Güvenlik birliklerinin, birçok işçiyi öldürerek, yaralıyarak artan bir baskıya girişmesine karşın işçiler direndiler. Grevi sürdürdüler ve iktidarı, yönetici ekibin bileşimini değiştirmeye, kendileriyle görüşmeye ve taleplerinin bir kısmını kabule zorladılar.⁵

Polonya olayları Sovyet bloku işçileri ile siyasal iktidar arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu olayların SSCB işçi sınıfı saflarında derin bir yankı uyandırdığı ve Sovyet yönetici katmanlarında büyük bir korku başlattığı bilinir. Bu korku, ilk ağızda, 1971 ekonomik planlarının yeniden gözden geçirilmesinde ve baskının belirginleşmesinde ifadesini buldu.

SSCB'de son yıllarda, baskı konusundaki artış eğilimi, yeni polis tedbirlerinin kabulüyle ve toplama kamplarının nüfusunun —yapılabilen tahminlere göre— yaklaşık iki milyon kişiye vardığının bilinmesiyle görüldüğü üzere giderek belirginleşmektedir.

İc çelişkilerin derinleşmesinden temellenen SSCB dış politikası, vaktiyle Sovyet dış politikasının sosyalist yönlerini oluşturan ögenin terkedilmesiyle karakterize olmaktadır. Bir zamanlar Çin ve Arnavutluk'a sağlanan yar-

dımın yerine, 1960'dan bu yana — ideolojik «ayrılıklar» gerekçesiyle bu ülkelerin ekonomik gelişmesini keyfi bir biçimde sabote etme girişimlerine, örneğin varolan anlaşmaların tek taraflı olarak feshi, yapım halindeki fabrikalar için gerekli tedarikin kesilmesi girişimlerine tanık olunmaktadır. Sovyetler Birliği böylece geçmişte bu ülkelerde kurulan ekonomik ilişkileri kullanarak onları kendi egemenliğine tabi kılmak için üzerlerinde kaba bir baskı kurmaya boşu boşuna çalışmaktadır.

Genel anlamda SSCB'nin uluslararası politikası, giderek başka ülkelerle düğümlediği sıkı bağlardan yararlanarak kendisi için ekonomik çıkarların azamisini sağlama çabası gösteren bir büyük devlet politikası olarak ortaya çıkmaktadır. Emperyalist türdeki bu politika SSCB'yi ABD ile, eşzamanlı olarak, işbirliği etmeye ve çelişkiye düşmeye sevk etmektedir. Bu iki büyük devlet Dünya egemenliği için birbirleriyle mücadele etmektedirler. Böylece halkların çıkarlarına ters uzlaşmaya varmak durumuna gelmişlerdir. «Detant»dan söz ediyorlar, oysa tarihin tanık olduklarının hepsini geride bırakan bir silahlanma yarışına koyulmuşlardır ve Amerikan emperyalizmi Viyetnam halkına karşı fiilen savaş sürdürmektedir.

SSCB, ABD ile aynı alanda yer alırken, yani dünya egemenliği için onunla rekabete girişirken, dünya çapında müdahale araçlarıyla donanarak görülmemiş bir askerî taarruz gücü kurmaya koyuldu. ABD'ninkine eşit, hatta bazı alanlarda ondan üstün böylesine bir potansiyele sahip olmak amacıyla SSCB, şimdiden gayri safi millî hasılasının % 25, 30'unu askerî harcamalara ayırmaktadır. (ABD % 7,8'ini ayırmasına karşın). Çin sınırındaki savaş durumuna konulmuş askerî birliklerinin sayısını yıl'dan yıla arttırmakta, fakat en önemli askerî potansiyeli Batı Avrupa'da bulunmakta ve o da hızla büyümektedir.

Emperyalist türde bir dış politikanın araçlarına sahip olmak için, Sovyet yöneticileri, SSCB halkları ve ülkenin ekonomik kalkınma imkânları üzerine ağır bir yük bindiriyorlar. Sonuçta, bir yandan sürekli olarak çatıştıkları Amerikan emperyalizminin malî ve teknik yardımını aramaya zorlandılar.

Bu evrimin (Çekoslovakya'nın işgali, aşamalarından birini oluşturur) değerlendirilmesi

beni Sovyetler Birliği'nin geçmişini yeniden gözden geçirmeye sevketti, çünkü bu ülkenin bundan böyle izleyeceği çizgiyi yalnızca birkaç yöneticinin «kişisel sorumluluğu» ile ilgili saymak mümkün değildir. Bu yöneticilerin iktidara geçişi ve yukarıdaki belirlenen politikayı gerçekleştirmede elde ettikleri imkân, zorunlu olarak, bugün SSCB'de egemen olan toplumsal ilişkilerin niteliği ile açıklanır; bu ilişkiler geçmiş uzun bir dönem boyunca biçimlenmiştir. Bu ilişkileri analiz etme gereği buradan doğmaktadır.

Böylece girişmeye yönelmiş olduğum analiz, ayrıca, Çin ve Küba'nın ekonomik ve siyasal dönüşümlerinden edindiğim deneylere de dayanabilmıştır.

Küba ile ilgili olarak sözkonusu olan, çok somut pratik bir deneydi, çünkü Küba ekonomisinin planlanmasının ortaya çıkardığı sorunların tartışılmasına sayısız vesilelerle katıldım. Bu 1960 - 1966 yıllarındaydı. O tarihlerden itibaren, bu deneyin sağladığı temel üzerinde, iktisadî planların hazırlanması koşullarına, sosyalist geçişte planlamanın anlamına ve üretim araçlarının kamusal mülkiyetinin hakim rol oynadığı toplumsal formasyonlar içinde mal ve para ilişkilerinin varlığının kapsamına değin belli başlı görüşlerin tümünü tartışma konusu yapmak durumuna gelmiş oldum.

Bu araştırmada sunulan tezlerin niteliğini belirlemek ve okurun onları, daha önceki (geniş ölçüde Küba sorunlarına ilişkin deneyimin ürünü olan) kitaplarımda geliştirdiklerim arasına daha iyi yerleştirmesine imkân tanımak için yukarıda sözünü ettiğim tartışma konusunun sınırlarını hatırlatmak yararsız değildir.

1962 - 1967 yılları arasında yazılmış metinlerin bir dizi olarak sunulduğu **Sosyalist Ekonomiye Geçiş**'de, SSCB'de olduğu gibi Küba'da da mal ve para ilişkilerinin varlığı ile gerçekte birbirinden görece bağımsız bir biçimde işleyen (bir ekonomik planın varlığına karşın) ve böylece «bağımsız ekonomik değişkenler»⁶ gibi hareket eden üretim birimlerinin varlığı arasında bağlantı kurmak sonucuna varmışım.

O zamanlar sunduğum analiz, **mal ve para ilişkilerinin ve ücret ilişkilerinin varlığını, insanların iradelerinden bağımsız olarak işleyen**

(dolayısıyla «silindiklerini» görmek için «yıkıldıklarını» ilanla yetinilemeyen) gerçek toplumsal ilişkilerin varlığıyla açıklamaya yöneliktir. Demek oluyor ki bu analiz çerçevesinde mal ve para ilişkileri temel toplumsal ilişkilerin tezahürü olarak belirlemektedir. **Bu ilişkilerin sonuçlarını ve onların yeniden üretimlerinin nesnel zorunluluklarını oluşturmaktaydılar.**

Bugün, 1962'de ve 1967'de önerdiğim **analizin özgül biçimini** tatmin edici saymıyorum. Onun terimlerini, Çin'de sosyalizmin kuruluş koşulları ve özellikle kültür devriminden çıkarılabilecek dersler üzerine kurulu yeni bir düşüncenin ışığında çok önemli ölçüde düzeltmeye yöneldim.

1962 - 1967 yıllarındaki metinlerimin başlıca yetersizliği, o metinlerde nesnel zorunluluklar tarafından empoze edilmiş sayılan şeyin, temel olarak üretici güçlerin gelişim düzeyine bağlanmış olmasıdır.⁷

Her ne kadar bu metinlerde «üretici güçlerin niteliği» kavramı ele alınmışsa da, bu kavramın belirgin tanımı geliştirilmiş değildir. Dolayısıyla, bu metinlerde toplumsal olarak birleştirilmiş bir politikanın (ekonomik plan onun yalnızca aracı olabilir.) başlıca engelini, **üretici güçlerin gelişim düzeyinde değil, fakat tam tamına egemen toplumsal ilişkilerin niteliğinde, yani hem kapitalist işbölümünün yeniden üretiminde, hem de ideolojik ve siyasal ilişkilerde bulunduğu** açıklığa kavuşturulmuş değildir. İdeolojik ve siyasal ilişkiler sözkonusu işbölümünün bir sonucu olmakla birlikte (bireylere ve işletmelere özel çıkarlarına kollektif çıkarların üzerinde öncelik tanıyan «öznel» olarak «işlev gördürerek»; ayrıca kollektif çıkarlar karşıt sınıfsal çıkarları ortadan kaldırmaya gerçekten yönelen bir politikanın zorunluluklarıyla özdeşleşmemişse onlara arızî veya hayalî bir nitelik kazandırarak) bu işbölümünün yeniden üretiminin toplumsal koşullarını oluştururlar.

Demek ki **Sosyalist Ekonomiye Geçiş** başlığı altında yayınlanmış metinlerde açık olarak görünmeyen, üretici güçlerin gelişiminin, ne işbölümünün kapitalist biçimlerini ne de başka burjuva toplumsal ilişkileri asla **tek başına ortadan kaldırmayacağıdır.** Söylenmemiş olan, ancak proletarya diktatörlüğü altında geliştirilen ve —bir bilimsel kitle deneyi ve teorik-analiz sayesinde— doğru bir biçimde yö-

netilen bir **sınıf mücadelesinin**, kapitalist işbölümüne ve bununla eşzamanlı olarak sömürü ve baskı ilişkilerinin yeniden üretimine imkân veren ideolojik ve siyasal ilişkilere karşı saldırıya geçerek, kapitalist ekonomik ilişkilere son verebileceğidir.

Eğer, 1962 - 1967'de şimdi ileri sürdüğüm açıklamaları ortaya koymamışsam, nedeni, Avrupa'da geniş ölçüde egemen olmuş olan ve Lenin'in «ekonomizm» dediği şeyin özel bir biçiminden başka hiçbir şey olmayan belli bir «Marksizm» anlayışından geniş ölçüde etkilenmemdir. «Ekonomizm»den kopuşumu daha da ileri götürmeme ve böylece Marksizmin devrimci içeriğiyle, yani gizlenmiş içeriğiyle, Avrupa işçi hareketini karakterize etmiş olan uzun «ekonomist» pratik yıllarıyla «örtülenmiş» içeriğiyle, bağ kurmama imkân vermiş olan, Çin Kültür Devriminden çıkarılan derslerdir.⁸

Sovyet toplumsal formasyonunun analizinin hazırlığını haber verdiğim, **Ulusal Muhasebe ve Mülkiyet Biçimleri**'nde, öncelikle **toplumsal ilişkilerin devrimselleştirilmesine** değil, her şeyden önce mal ve para ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve üretici güçlerin gelişiminin hâlâ belli ölçüde «tek bilinmeyenli doğrusal» bir biçimde algılanan gelişimin, sosyalistçe planlamasına dönük eski sorunsalın bir kalıntısına el atıyordum. Söylediğim gibi, «üretici güçlerin sorunsalının», yani toplumsal ilişkilerin dönüşümünü tek yanlı olarak üretici güçlere bağlayan bir anlayışın reddinin sonuçlarını sistemli bir biçimde hesaba katmaya son yıllarda —ve kısmen, kültür devrimi ve anlamı üzerine düşünerek— yöneldim.

Bu öğeler çerçevesindedir ki, 1968 ile günümüz arasında sosyalizmin bazı sorunları üzerine belli sayıda makale yazdım,¹⁰ ve özellikle Sovyetler Birliği'nde devlet kapitalizminin kendine özgü durumunu, günümüzde egemen olan sınıfların ilişkilerini ve uygulamalarını daha iyi belirlemek amacıyla bu ülkenin yeni bir analizine giriştim.

Bu analizin sonuçlarını açıklayan birinci metnin (yayınlanmamış) yazılmasını 1969'da bitirdim. Bu analizden şu sonuç çıkmaktadır ki, bugün Sovyetler Birliği'nde her ne kadar **varoluş biçimi** özel bir niteliğe bürünmüşse de devlet mülkiyeti örtüsü altında, başka kapitalist ülkelerde varolan sömürü ilişkileri var-

dır. Varoluş biçiminin niteliği açıkça devlet kapitalizmidir, oysa Engels'den bu yana bilinmektedir ki, bu, «doruğuna varmış kapitalizm» den başka bir şey değildir.

Bununla birlikte, o zaman yazdığım metni yeniden okuyarak ve eleştirilere sunarak, tarihi arka-plandan yoksun olduğu görüşüne vardım. Gerçekten geçmişle ilişkisi kurulmadan Sovyetler Birliği'nin bugünü anlaşılmaz. Bugün egemen olan ilişkileri, uygulamaları açığa çıkarmak yeterli değildir; egemen olacak duruma nasıl geldiklerini de açıklamak gerekir. Yani, proletarya diktatörlüğünün ilk ülkesinin, ne şekilde, hangi mücadeleler, hangi çelişkiler sonucunda, kendi büyük devlet çıkarlarını savunmak için başka ülkelere silahlı kuvvetlerini sokmakta tereddüt etmeyen, emperyalist politika uygulayan bir ülke haline dönüştüğünü kendi kendimize sormamız gerekir.

Sovyetler Birliği'nin uğradığı **dönüşümlerin analizi**; kesinlikle, en azından yalnızca bugünün analizi kadar önemlidir, yeri doldurulmaz bir öğrenim kaynağı olabilir ve böylece başka proletarya devrimlerinin aynı yolu izlemesini ve sosyalizme değil, fakat kapitalizmin «klasik» biçimleri kadar baskıcı ve saldırgan olan özel bir biçimine ulaşmasını önlemeye yardım edebilir.

Bugün varınan aşama —güçlüklerine karşın— böyle bir ödevin yerine getirilmesini zorunlu kılıyor. Mükemmel olmasa da bu çaba, aynı zamanda bizim bu günümüz olan bir geçmişi anlamamıza, bir proletarya devriminin nasıl karşıtına, yani bir burjuva karşı-devrimine dönüşebileceğini kavramamıza yardım etmelidir.

Sovyet deneyi doğrulamaktadır ki, en zor olan eski egemen sınıfları devirmek değildir **en zor olan, önce eski toplumsal ilişkileri yıkmaktır.** Bu eski toplumsal ilişkiler üzerinde, kesinlikle devrildiği sanılana benzer bir sömürü sistemi yeniden kurulabilir. Nihayet en zor olan, bu eski fakat halen varolan öğelerden hareketle eski toplumsal ilişkilerin yeniden kurulmasının önlenmesidir.

Çağımızda, demek oluyor ki ilk muzaffer sosyalist devrimini sonuçta bugünkü Sovyet gerçeğine varıran nedenlerin anlaşılması zorunludur. Gerçekten, bu anlaşılmazsa —Çin devriminin başarılarından çıkarılabilecek o-

lumlu ve yeri doldurulmaz derslere karşın— burada veya başka yerde bir proletarya devrimi olarak başlayacak şeyin sosyalizmden başka bir şeye ulaşması tehlikesi büyüktür.

Demek oluyor ki 1969'da tamamladığım metin bana yetersiz göründü. Ayrıca, metni ortaya çıkarıp yayımlamadan önce Sovyetler Birliği'nin geçmişinin bir analizine girişerek tamamlanmasının gerekli olduğu kanısına vardım. Bu ödevde sarıldığım vakit gördüm ki bu da en azından önceki kadar karmaşıktır. Çünkü, her şeyden önce, daha uzun ve olaylar ve mücadelelerle daha dolu bir dönemi kapsıyordu; nihayet, Sovyetler Birliği'nin özelliği olan tarihinin ötesinde, varoluş biçimi bu özelliği oluşturan çelişkilerin genel evrimi de araştırmaya çalışmak gerekiyordu. Gerçekten tek başına ele alındığında bu özellik, «tesadüfî», «rasgele» görünebilir ve SSCB'de olup bitenlerden çıkarılması gereken dersleri çıkarmaya açıkça imkân vermeyebilir.

Güdülen amaç, Sovyetler Birliği'nin tarihi hakkında, **bu ülkenin tarihinden başka bir şey** yazmak için, yeterince belirgin bir bilgiye ulaşmak, SSCB'de Ekim devriminden sonraki sınıf mücadelelerinden, her ne kadar bir SSCB çağdaş tarihinin özel çizgileri içinde ortaya çıksa da oldukça evrensel kapsamda bir analiz yapmaktır. Demek oluyor ki, Sovyet toplumsal formasyonunun katettiği dönüm noktalarını analiz etmeye koyuldum ve tek bir dönüm noktasında varolan ve egemen olan toplumsal ilişkileri belirlemeye çalıştım. Ayrıca, çoğu zaman fiilen ortaya çıkmış olandan tamamen başka dönüşümleri amaçlamış olan mücadeleler sürdürülmüş olduğundan toplumsal ilişkilerin örülmesinde değişikliklere yol açmış olan toplumsal güçlerin niteliğini yakalamaya çalıştım. Bu ciltte böyle bir çalışmanın sonuçlarının başlangıcı ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın, bugünkü Sovyet gerçeğinin, bu gerçeğin vücut bulduğu koşulların yeterince bilinmemesi halinde kısmen anlaşılabilir kalacak olan analizine varması gerekmektedir.

Yukarıda değinilen analizler demek ki 1962 - 1967 yılları arasında girilen düzeltme çabasına dayanmaktadır.

Bu düzeltme ve Sovyetler Birliği'nin bugününün ve geçmişinin somut analizi çabası, beni, donmuş ve basite indirgenmiş belli bir «Marksizm» anlayışından gittikçe kopmaya ve

tarihi maddeciliğin ve diyalektik maddeciliğin devrimci içeriği olduğuna inandığım şeyle yeniden bağ kurmaya sevketti.¹¹

Bu ciltte, bu çalışmanın sonuçlarının yalnızca bir kısmı sergilenmiş bulunmaktadır, fakat bu önsözde onun genel görünüşünü vermem gereklidir. Çünkü sorun, okur için büyük önemi olmayan bir «kişisel güzergâh» olmanın sınırlarından geniş ölçüde taşmaktadır.

Yukarıda belirttiğim üzere, kendimi kurtarmaya çalıştığım «basite indirgenmiş Marksizm» benim «kişiliğime özgü» değildi; gitgide Leninizmden kopan, III. Enternasyonalin Avrupa'daki kollarının Avrupa'da yavaş yavaş geçerli kıldıkları (1930'ların başlarında, benim sosyalizmin sorunları üzerinde düşünmeye başladığım sırada) bir anlayıştı. Bu «basite indirgenmiş Marksizm» ayrıca —özünde olmasa bile, en azından açıldığı bir çıkış yolu olarak— çağdaş revizyonizmin, yani Sovyetler Birliği'nde ve bu ülke dışında, niteliği gereği, kapitalist toplumsal ilişkilerin varlığını sağlamlaştırmaya katkıda bulunan bir burjuva ideolojisinin öncüllerini birlikte taşımaktaydı.

Bu kitabın, Sovyetler Birliği'nde olup bitmiş olanları anlaşılır kılmak için kopmak zorunda olduğu «donmuş Marksizm»in bütün yönlerini analiz etme iddiasında bulunmak boşuna olur (Bu araştırmanın okunması da bu yönlerin başlıcalarını ortaya çıkaracaktır). Buna karşılık, gelecek sayfaların ürünü olan düzeltmenin anlamını ve bu eserin son cildinde toparlanacak olan sonuçların ifade ettiklerini daha iyi anlamak için «donmuş Marksizm» açık ve dolaylı tezlerinden bazılarını değinmek ve üzerlerinde tartışmak zorunludur.

Tarihi maddeciliğe ve diyalektik maddeciliğe gerçek devrimci karakterini yeniden kazandırmak için kopulması gereken «donmuş Marksizm»in temel tezlerinden üçü, sınıf ilişkilerinin temeliyle, üretici güçlerin rolüyle ve Devletin varoluş ve yokoluş koşullarıyla ilgilidir. Bu üç tez ve nesnel olarak yerine getirdikleri ideolojik ve siyasal işlevler üzerine yalnızca birkaç söz söyleyeceğim.

1. SINIF İLİŞKİLERİ VE HUKUKİ MÜLKİYET BİÇİMLERİ

Konulması gereken ilk tez, hukukî mülkiyet biçimleri ile sınıf ilişkileri arasında, özel-

likle sosyalizme geçişte, «mekanist» bir özdeşleşme kuran tezdır.

Bu tez, Stalin tarafından SSCB Anayasası projesi üzerine sunulan raporda, SSCB Sovyetleri VII. Kongresine 25 Kasım 1936'da sunulan raporda açıkça geliştirilmiş bulunmaktadır.¹²

Bu raporda, Stalin Rusya'da 1924 - 1936 yıllarındaki mülkiyet biçimlerinin bilançosunu çıkarmaktadır. Bu dönem boyunca üretim ve mübadele araçlarının özel hukukî mülkiyetinin fiilen tasfiye edildiğini ve başka şu iki çeşit mülkiyet biçimiyle ikame edildiğini göstermektedir: Sanayi, ulaşım, ticaret ve bankacılıkta egemen olan Devlet mülkiyeti; tarımda egemen olan kolhoz kooperatif mülkiyeti. Ve şu sonuca varmaktadır:

«Artık sanayide kapitalistler sınıfı yok, tarımda Kulaklar sınıfı yok, ticarete tüccarlar ve spekülâtorler yok. Öyle ki bütün sömürücü sınıflar tasfiye edildi»¹³

Bu rapordaki ifadelerle göre, bundan böyle yalnızca «artık sömürücü sınıflar kalmadığından, halka hizmet etmeleri gereken»¹⁴ işçi sınıfı, köylüler ve aydınlar varlıklarını sürdürmektedirler.

Sonuç olarak, raporun bu bölümü ekonomik ve siyasal sınıf çelişkilerinin (köylüler, işçiler ve aydınlar arasında) «düşüğünü» ve «silindiğini»¹⁵ ifade etmiş olmaktadır.

Bu tezin kabulü Sovyetler Birliği'nde gerçekte ortaya çıkmakta devam eden çelişkilerin analizine engel olmaktadır. Bu tez, proletaryanın herhangi bir burjuvazinin yararına iktidarı kaybedebileceği fikrini anlaşılabilir kılmalıdır, çünkü böyle bir burjuvazi, özel kapitalist mülkiyeti «yeniden inşa» etmedikçe varlığını sürdüremez görülmektedir. Böyle bir tez proletaryayı, artık sınıf mücadelesinin son bulduğuna ikna ederek, silahsızlandırır.

Hayat, hukukî mülkiyet biçimlerinin ve sınıfların varoluş koşullarını, ne de dolayısıyla sınıf mücadelesinin varoluş koşullarını ortadan kaldırmaya yetmediğini göstermekle (veya daha çok hatırlatmakla) yükümlenmiştir. Bu koşullar, gerçekte —Marx ve Lenin'in üzerinde sık sık ısrar ettikleri üzere— hukukî mülkiyet biçimlerinde değil, fakat **üretim ilişkilerinde**, yani **toplumda temellük sorununun çözümlenmiş biçiminde**, bu çözümlenmiş biçiminin **üretimde etken olan öğelere** tanıdığı yer-

de, yani, açıkçası, toplumsal üretimde **bunlar arasında kurulan ilişkilerde** aranmalıdır.¹⁶

Kapitalist üretim ilişkilerinin «yıkılması» ve karşıt sınıfların (proletarya ve burjuvazi) «kaybolması» açısından, proletarya diktatörlüğünün ve devlet mülkiyeti veya kolektif mülkiyet biçimlerinin varlığı yeterli değildir. Burjuvazi, dönüşüme uğramış varoluş biçimleri kazanabilir ve örneğin, bir devlet kapitalizmi görünümüne bürünebilir.

Proletarya diktatörlüğünün tarihi rolü, yalnızca mülkiyet biçimlerini dönüştürmek değil fakat aslında —bu ayrıca karmaşık ve uzun bir görevdir— **toplumda temellük sorununun çözümlenmiş biçimini değiştirmek ve bu yolla, eski üretim ilişkilerini yıkmak ve yenisini kurmaktır**. Böylece, kapitalist üretim biçiminden komünist üretim biçimine geçişi sağlamış olur; Sosyalizme geçiş, burjuva toplumsal ilişkilerinin ve sınıf olarak burjuvazinin kayboluşunu tek imkânı olan bu geçişle özdeşleşir.

Burada söylenmiş olan «yeni» değildir. Gerçekte, kelimesi kelimesine Marx'a ve Lenin'e bir «dönüş» sözkonusudur.

Proletarya diktatörlüğünü, genel olarak sınıf farklarının ortadan kaldırılması sonucuna varmak için gerekli geçiş noktası sayan Marx'a bir dönüştür.¹⁷

«Sınıflardan her birinin değişikliğe uğramış olduğunu» eklemek suretiyle her ne kadar sınıf ilişkileri de değişikliğe uğratılmış ve **sınıf mücadelesi «başka biçimlere bürünerek sürüyor olsa da**, «Proletarya diktatörlüğü döneminde sınıfların devam ettiğini ve edeceğini» söyleyen Lenin'e dönüştür.¹⁸

Çünkü sosyalist devrimin amacı hukukî mülkiyet biçimlerini dönüştürmekle sınırlı değildir, **temel olan**, toplumsal ilişkilerin tümünü, bu arada üretim ilişkilerini dönüştürmektir. «Sosyalist devrime başlamak» nisbeten «kolaydır» ama «onu sürdürmek ve amacına ulaştırmak» özellikle zordur, temel fikri üzerinde Lenin çok durmuştur.¹⁹

Bu yüzden sosyalizme geçiş, zorunlu olarak uzun bir tarihi dönemi kapsar ve birkaç yılda «tamamlanamaz».²⁰

Açıktır ki Sovyet toplumunun dönüşümlerini ve SSCB'de (hukukî mülkiyet ilişkilerinde dönüşüm olmasızın) bir burjuva diktatörlüğünün kuruluş imkânını anlamak için yalnızca proletarya diktatörlüğünü varlığı (ayrıca pro-

letarya hangi sınıf üzerinde diktatörlüğünü yürütmektedir?) ve devlet mülkiyeti ve kolhoz mülkiyeti biçimlerinin başatlığı olgusundan hareketle sınıfların kaybolduğu tezini terketmek ve proletarya diktatörlüğünün «sınıf mücadelesinin yeni biçimler altında devamı» olduğuna dair Leninist fikre dönmek gerekir.

2. ÜRETİCİ GÜÇLERİN GELİŞİMİNİN BİRİNCİLLİĞİ

Bir başka tez, üretici güçlerin gelişiminin birincilliği tezi, III. Enternasyonalin Avrupa kollarında, 1930'larda kendisini kabul ettirme eğilimi gösteren, Marksizmin basite indirgenişini karakterize eder. Bu tez, üretici güçlerin gelişimini «tarihin motoru» olarak sunar.

Belli bir süre, bu tezi kabul etmekle, Sovyet toplumsal formasyonunu nitelendiren ilişkilerin bir «açıklama»sına sahip olunduğu hayaline kapılınılabildi. Bu açıklama, artık, «bertaraf edilmek üzere» olduğu veya hattâ karşıt sınıflarla birlikte kaybolduğu varsayılan sınıf mücadelesi içinde bulunamamaktaydı.

Üretici güçleri tarihin motoru yapan tez, çok genel bir biçimde, Stalin tarafından Eylül 1938 tarihli «Diyalektik materyalizm ve tarihi materyalizm» başlığını taşıyan metninde açıklanmış bulunmaktadır.²¹

Bu metinde, Stalin, örneğin şöyle yazmaktadır:

«Önce, toplumun üretici güçleri değişir ve gelişir; sonra bu değişikliklerin **sonucu olarak ve onlarla uyumlu olarak**, insanlar arasındaki üretim ilişkileri değişir».²²

Bu şekilde formüle edile tez —karşıt sınıfların çatıştıkları bir toplum oldukça— sınıf mücadelesinin rolünü inkar etmemekte, fakat bu rolü ikinci plana indirmektedir. Sınıf mücadelesi temel olarak üretici güçlerin gelişimine engel olacak üretim ilişkilerini kırmak üzere işin içine girmekte, bunu yaparken üretici güçlerin gelişim ihtiyaçlarına uygun yeni üretim ilişkileri doğurmaktadır.

Gerçekten, yukarıda aktarılan metinde Stalin «... yeni üretici güçlerin ve onlara ait üretim ilişkilerinin eski rejimin dışında, onun yokoluşundan sonra değil, eski rejimin sineğinde belireceklerini»²³ söylerken, yeni üretim ilişkilerinin bir devrimci süreçten bağımsız olarak doğabilceğini kabul etmektedir.

Şüphesiz Marx'ın benzer bir sorunsalı ima eden metinleri bulunabilir, ancak eserlerinin tümü göstermektedir ki, Marx'a göre, sınıflar varoldukça, **tarihin motoru sınıf mücadelesidir**, toplumsal ilişkilerin dönüşümü sınıf çatışmaları yoluyla olur; ayrıca onun eserleri gösterir ki sosyalist toplumsal ilişkiler ancak sınıf mücadelelerinden doğabilir. Aynı şekilde Lenin'e göre —Menşevikler gibi her şeyden önce üretici güçlerin gelişimini vurgulayan bir anlayışa bağlı olsaydı (böyle bir anlayış içinde bir proletarya devrimi ancak en çok sanayileşmiş ülkelerde mümkün olabileceğinden) «emperyalist zincirin en zayıf halkası» teorisini (Rusyanın bir proletarya devrimine tanık olabileceğini anlamaya imkân veren teori) asla ortaya atmazdı.

Üretici güçlerin birincilliği tezi, tarihî maddeciliğin kavramlarını kesin bir biçimde ortaya koymayı engeller ve şu gibi yanlış siyasal formülasyonlara yol açar: «... politikada yanlışlamak için, proletaryanın partisi, pratik faaliyetinde olduğu kadar, programının yapılmasında da her şeyden önce üretim kanunlarından, toplumun ekonomik gelişiminin kanunlarından esinlenmek zorundadır...» (Stalin tarafından, yukarıda verilen metinde ileri sürülmüştür).²⁴

Üretici güçler anlayışının bu şekilde geliştirilmiş olması, şüphesiz, tarihî maddecilik tezinin bütünü içine dahil edilmesi açısından sayısız güçlükler çıkarmaktaydı. Ne var ki bu anlayış SSCB'de sömürücü sınıfların, dolayısıyla sömürülen sınıfların yok olduğuna dair tezin zorunlu bir uzantısıdır.

Bu iki tez arasındaki bağ, örneğin Stalin şu açıklamayı yaptığı vakit ortaya çıkar: «Sosyalist rejimde... üretim ilişkilerinin temelini oluşturan toplumsal mülkiyettir. Burada artık ne sömüren ne de sömürülen vardır... Üretim ilişkileri üretici güçlerin durumuna mükemmelendir uygundur...»²⁵

(Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin «mükemmel uyum»unu kuran) bu formülasyonun doğurduğu güçlüklerden biri, ekonomik temel bu iki ögesi arasındaki mümkün olan her türlü çelişkiyi kaybettirmesidir. 1951'de Stalin'i önceki formülasyonunu kısmen değiştirmeye sevkedecek olan budur. Stalin o zaman A.J. Notkine'e «mükemmel uyum» üzerine kendi formülasyonunu mektubun sonuna koy-

duğu için serzenişte bulunacak ve bu formülün, yalnızca, sosyalist toplumun «direniş örgütleyebilen çökmekte olan sınıfları bünyesinde barındırmadığı için... gerici üretim ögeleri ile üretici güçler arasında gereken zaman süresince ilişki sağlanabileceğini» ifade ettiğini açıklayacaktır.²⁶

(SSCB'de sömüren ve sömürülen sınıfların ortadan kalkışı ve üretici güçlerin gelişiminin birincilliği üzerinde) ilk iki tez **Sovyet proletaryasının üretim ilişkilerinin değiştirmek amacıyla** yani, yönetim ve icra görevleri arasındaki toplumsal ayrımı, bedensel ve düşünsel emek arasındaki, şehirler ve köyler arasındaki ve işçilerle köylüler arasındaki farkları kaldırarak, temellük sorununa yeni bir çözüm getirmek için, sınıf ilişkilerinin temeli olan temellük sorunu çözümünün varolan biçimlerini yıkmak (Bkz. yukarıda s. 16) böylece **sınıfların varlığının nesnel temelini** yıkmak amacıyla, **örgütleyeceği her eylemin abluka edilmesine**, ideolojik ve politik açıdan katkıda bulundu. Gerçekten, bir yanda, sınıfların varlığının nesnel temeli yok olmuş sayılmaktaydı; öte yandan, üretim ilişkileri üretici güçlere mükemmelen uygun düşmekteymiş gibi sayılıyor ve muhtemel her çelişki, «sosyalist toplum»un işleyişi sayesinde gereken zaman içinde yok olmak zorundaymış gibi kabul ediliyordu.

Bu koşullar altında, Sovyet proletaryasının çözmek zorunda olduğu temel sorun mümkün olan en büyük hızla üretimi artırmak olarak görünüyordu. «Sosyalizmin maddî temelleri» kurulurken buna uygun düşen üretim ilişkilerinin ve tam karşılık teşkil eden üstyapısının da gelişeceğinden «emin» bulunuluyordu. Bundan o dönemin şu parolaları çıkmıştır: «Teknik her şeyi belirler» ve «en ileri kapitalist ülkelere ulaşmak ve onları geçmek.»

Çin Komünist Partisinin, bu tezlerle ilgili olarak, **Kruşçev'in sahte komünizmi ve Dünyaya verdiği dersler** başlıklı metninde şunları söyleyebilmiş olduğu biliniyor. «Stalin, sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin yasalarının yorumunda Marksizm - Leninizm diyalektikinden uzaklaşmıştır».²⁷

Aslında, sınıf mücadelesi yasalarının bu yorumu Stalin'e özgü değildir. Stalin, başka pek çok sorunda (örneğin parti bünyesinde

mücadele ve birlik arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi konusunda) olduğu gibi burada da Bolşevik partisinin yönetici katmanlarının görüşlerini sistemli bir biçimde açıklamaktan başka bir şey yapmadı. Görüntülerin tersine, onun rolü, temel olarak Sovyet toplumunda ve Bolşevik partisinde ortaya çıkmakta olan dönüşümleri yansıtan yönelimleri aktaran ve yoğunlaştıran bir dişli rolü idi. Bu rol, partinin kendisinin akıntıya karşı ilerlemekte, yani pratiği ve teoriyi devrimselleştirtirmekte, gittikçe güçsüzleşmesiyle ilişkilidir. Hattâ bazı zamanlar Stalin, Merkez Komitesinin ve Politik Büronun endişe ve kayıtlamalarının **ötesine geçtiğinde de**, kelimenin gerçek anlamıyla «akıntıya karşı»²⁸ ilerlemekte, yalnızca, partinin yönetici katmanlarında egemen olan görüşlerin sonuçlarını çıkarmaktadır. Stalin'i görünür bir biçimde «parti'nin üstüne» yerleştiren ve bazı ender durumlar hariç,²⁹ kendisine ait olmayan, fakat sağladığı destekle istinaî bir etkinlik kazanan görüşleri «kendi malı» olarak gösteren bu **sonuna kadar ilerleme iradesidir**. Sosyalist toplumda sınıf mücadelesi yasalarının yorumunda durum açıkça böyledir.

Gerçek şu ki bu «yorum» III. Enternasyonalin Avrupa'daki kollarının ideolojik ve siyasal görüşlerine egemen oldu; böylece, Sovyetler Birliği'nde sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını maskeleye katkı sağladı, aynı nedenle, Sovyetler Birliği'nin tanık olduğu ciddi güçlüklerin nedenlerinin sınıf çelişkilerinden «başka yerlerde» aranmasını tahrik etti.

Bu «başka yerler» üretici güçlerin birincilliğine ilişkin tezde şöyle belirlenmekteydi: SSCB'nin ölçsüz güçlüklerle karşı koymak zorunda kalması üretici güçlerin «yetersiz gelişimi»nden ötürüdür, dolayısıyla Bolşevik Partisinin eski programının Sosyalizmin kuruluşunun gereklerine uygun gördüklerinden çok uzak bir dizi tedbir almak gerekir: Ücret farklılıklarının artırılması prim sistemlerinin gelişimi, teknisyenlere tanınan ayrıcalıkların artırılması, işletme müdürlerinin yetkilerinin güçlendirilmesi v.b.

Benim dahil olduğum bütün bir kuşak için yukarıda anılan iki tez, çelişkilerin analizinden ve gerçek sorunlardan sıyrılmaya yol açan bir çeşit «açıklık» avantajına sahipti.

Bunlar görmemezlikten gelinmiyor olsa bile «çare»leri daha sonraya bırakılıyordu! Çarenin, üretici güçlerin gelişimiyle sağlanması gerekiyordu.

Tartıştığımız bu iki tezin sahip oldukları «açıklık» avantajını anlamak için (ayrıca, bu «açıklık» çağdaş revizyonizmin gözünde olduğu kadar «troçkizm» denilen şeyde de korunabilirdi) bunların kişisel olarak Stalin'in görüşlerinin değil, fakat çağın **Avrupa Marksist hareketinin en devrimci kanadının** görüşlerinin ifadesi olduklarını hatırlamak gerekir.³⁰

Burada Troçki'nin tavrına dair birkaç söz söylemek yararsız değildir. Aslında, her ne kadar bu tavır Stalininkine yakınsa da, Troçki'nin çok değişik sonuçlara varmasına engel olmamıştır.

Troçki, Stalin gibi, üretim araçlarının kolektifleştirilmesinden veya devletleştirilmesinden sonra «özel mülkiyet» varolmayacağına göre, «artık malikler sınıfı olmayacağını»³¹ kabul eder. Görüşüne açıklık kazandırmak için Troçki, SSCB'de «sosyalist mülkiyet biçimlerinin kurulmuş olmasının», «bürokrasi»nin miras yoluyla geçen «haklara» ve «hisseye senetlerine» sahip olmasını engellediğinden «malikler sınıfı» bulunmadığını ekler.³² Dolayısıyla, demektedir, «uygar toplumlarda», «üretim ilişkilerini belirleyen yasa»,³³ üretim ilişkilerini, üretim ve yeniden üretimin toplumsal olarak analizinde kurulan ilişkilerle bağlantılı olarak değil de üstyapıda içerilmiş olarak gösterir.

Stalin'in, proletaryanın programının «her şeyden önce üretimin yasalarından esinlenmesi»³⁴ gerektiğine dair formülü, Troçki'de de, karikatürleşmiş biçimde bulunur, «Marksizm, tekniğin gelişimini ilerlemenin başlıca dayanağı olarak ele alır. Ve komünist programı üretici güçlerin dinamiği üzerine kurar»³⁵ diye yazdığında durum böyledir.

Bu benzerlikler, Stalin ve Troçki'nin ulaştıkları sonuçların farkını daha da çarpıcı yapmaktadır.

Nitekim, Stalin'e göre, Sosyalizm aslında I. Beş Yıllık planın ertesinde gerçekleşmiştir. Troçki'ye göre, bu yargı şu iki nedenle kabul edilemez: O'na göre, bir yandan «tek ülkede sosyalizm» sözkonusu edilemez; öte yandan —ve özellikle dikkate değer olan budur— Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmden söz

etmek için «emekten elde edilen verim» (yani emeğin üretici gücü) çok düşüktür.³⁶ Her ne kadar Troçki aynı hukukî biçimin «toplumsal içeriğinin» değişebileceğini kabul etmekteyse de, bu değişme, O'na göre, değişik üretim ilişkileriyle («üretim ilişkileri» kavramı Troçki'nin bu formülasyonlarında fiilen yoktur) değil, fakat «emeğin veriminin ulaştığı düzey»³⁷ ile açıklanır. O'nu «her toplumsal örgütlenmenin kökünün üretici güçlerde olduğunu» kabule sevkeden budur.³⁸

Sonuç olarak, bizi burada ilgilendiren yönüyle, Troçki'nin görüşünü karakterize eden nokta, üretici güçlerin gelişiminin birincilliği tezi ile en uç sonuçlarına kadar birleşiyor olmasıdır. Bu sonuçlardan başlıca ikisi şudur:

Birinci olarak, üretici güçlerin gelişimiyle bağlantı kurulması Troçki'nin «burjuva bölüşüm normları»³⁹ fikrini işe karıştırmasına imkân hazırlar. SSCB'de üretici güçlerin düşük düzeyini zorunlu kılacak ve varlıkları özel mülkiyetin ihyasına yol açabilecek olan bu normlardır. Devlet mülkiyeti içinde burjuva egemenliği fikri Troçki tarafından, böylece zimmen reddedilmiş olur. Ayrıca, reddini doğrulayıcı gerçek kanıtlar ileri süremeden bunu yapar.

İkinci olarak, Troçki'nin üretici güçlerin gelişimine tanıdığı işlev o kadar ileri gider ki bu işlev tam anlamıyla, sınıf mücadelesinin yerini alır. Bu durum, Troçki'ye şunları yazmaya sevkeder:

«Rejimlerin gücü ve istikrarı sonuçta emeğin görece verimi ile belirlenir. Kapitalizmi teknik açıdan geçmek üzere olan sosyalistleşmiş bir ekonomi, bir çeşit otomatik işleyen bir sosyalist gelişimle gerçekten güvence altına alınmış olur...»⁴⁰

Troçki'nin bu formülasyonlarını Stalin'ininkilerin yanında uzun uzun zikretmişsem bu —onlardan çıkarılan değişik sonuçlara karşın—, bu tezlerin (SSCB'de karşıt sınıfların ortadan kalkması ve üretici güçlerin birincilliği üzerine tezlerin). 1930'larda «Avrupa Marksizminin» bir çeşit «çakışma noktası» olduklarını (nisbeten yakın tarihlere kadar öyle kalarak) göstermek içindir. Bu tezlerin kabulü, toplumun dönüşümlerini sınıf mücadelesi kavramları içinde analiz etmeyi engellemekteydi.

Bu iki teze ideolojik ve politik rollerini bu kadar uzun süre oynamaya, bence imkân vermiş olan nedenleri, daha sonra açıklamaya

çalışacağım. Bununla birlikte, bu noktaya gelmeden önce, ilk ikisiyle bağlantılı olan bir üçüncü tez üzerine de birkaç söz söylemek gerekir.

3. DEVLETİN VARLIĞI VE SÖMÜRÜCÜ SINIFLARIN ORTADAN KALKIŞI

Sömürücü sınıfların ortadan kalkışı üzerine tezin ortaya çıkardığı güçlüklerden biri; Sovyet devletinin varlığıyla, devlet olmayan bir şeye —Bebel'e yazdığı bir mektupta Engels tarafından kullanılan ve Lenin tarafından tekrarlanan bir ifadeyle— bir «topluluğa» (Communauté) değil, tersine, kitlelerden giderek uzaklaşmış, «gizliliklerine» giderek kiskançlık gösteren bir aygıtı sahip, hiyerarşik olarak işleyen her «kademenin» «daha üst» bir kademeye tabi olduğu, bir devlete dönüşmekte olan geçiş biçimi olması nedeniyle, ilgilidir.

Sovyet devletinin varlık biçimi ve donandığı aygıtların niteliği Marksizm açısından bir sorundu. Çünkü, tarihî maddeciliğe göre, **bu tür devlet ancak sınıf karşıtlıkları temeli üzerinde varolabilir**; böyle bir devlet aygıtının güçlendirilmesi bu karşıtlıkların derinleşmesinin işaretidir. Oysa bu karşıtlıkların ortadan kalkması, kitlelerin öz-yönetimi organlarına yerini bırakan bilinen anlamda (baskı organı olarak) devletin bertaraf edilmesi sonucunu beraberinde getirir.

Bu sorun, Stalin tarafından, örneğin, SBKP'nin XVIII. kongresindeki raporunda ortaya atılmıştı.⁴¹ Stalin bu raporda Engels'in **Anti-Dühring**'deki şu ifadesini hatırlatır:

«Artık baskı altında bulunan toplumsal sınıf kalmadığı andan itibaren, üretimdeki eski anarşinin tahrik ettiği sınıf egemenliğinin ve kişisel varoluş kavgasıyla birlikte bunların doğurduğu çatışma ve aşırılıkların ortadan kaldırılmasından itibaren, artık baskı altında tutulacak bir şey ve özel bir baskı iktidarı yoktur; bir devletin gerekliliği sona erer.»⁴²

Bu şekilde ortaya konulan sorunu çözmek için, Stalin, «Marksizmin Devlet üzerine bazı genel tezleri sonuna kadar geliştirilmiş değildi, yetersizdir»⁴³ açıklamasında bulunmak zorunluğunda kalmıştır. Stalin o zaman bir devletin ve geniş bir devlet aygıtının varlığını; Sovyetler Birliği'nin **ic toplumsal ilişkilerine değil fakat bir dış nedene**, kapitalist

kuşatmaya dayandırarak örtmeyi önermiştir. Aşağıdaki açıklaması bundan kaynaklanır:

«Baskı görevi, yerini, sosyalist toplumu hırsızlara ve kamu servetini ziyan edenlere karşı korumak görevine bıraktı. Dış saldırıya karşı ülkenin askerî savunması görevi, bütünüyle muhafaza edildi. Dolayısıyla, Kızıl Ordu, bahriye, bunların yanı sıra, casusları, katilleri, yabancı casusluk örgütleri tarafından ülkemize salınmış sabotajcıları yakalamak ve cezalandırmak için gerekli cezalandırma örgenlikleri ve istihbarat örgütleri muhafaza edildi.»⁴⁴

«Yabancı casusluk örgütleri tarafından salınmış...» zararlı öğeleri izlemek ödevini, ilke olarak onlarla işbirliği yapmaya hazır hiçbir sınıfın bulunmadığı bir ülkede, doğrudan doğruya kitle örgütleri sağlayabileceğine göre, bir dış tehdide karşı koymak için uzmanlaşmış geniş bir iç baskı örgütünün gereğinin onaylanmasının ortaya çıkardığı teorik güçlüğü ötesinde, bir devlet aygıtının muhafazası zorunluğuna ilişkin bu tez, daha somut şöyle bir güçlülük karşı karşıyadır. (Bu güçlük, ancak baskının kapsamı bilindiği zaman tam olarak belirginlik kazanır; baskı deyimi birçok milyona varan kişinin tutuklanmasını, hapsedilmesini ve sürülmesini tanımlamada gene de mütevazî bir deyimdir): Eğer, sözkonusu olan, **yalnızca**, «İçeri sızmış» bazı öğeleri, bu arada hırsızları ve kamu servetini ziyan edenleri veya «zaaf», «boşluk» veya «gevşeklik» yüzünden «casusluk ağlarına düşmüş»⁴⁵ insanları yakalamaksa, bu kadar çok sayıda zorlayıcı tedbirin alınmasının gereği nasıl açıklanabilir? Bu şekilde ortaya konulunca bu soruya cevap vermek güçtür. Buna karşılık, bu olgular, aslında yabancı casusluk örgütlerinin faaliyetleriyle ve Sovyet yurttaşlarının gevşekliğiyle değil, fakat **azgın ve aynı zamanda kör bir sınıf mücadelesi** ile ilişkilendirildikleri vakit, baskının kapsamı, biçimi ve ortam teşkil ettiği çelişkiler çok daha iyi anlaşılır.

Bir devlet aygıtının varlığını açıklamak bakımından, Troçki de sınıf baskısının ortadan kalktığına ilişkin tezi kabul ettiğinden Stalin'in karşılaştığı sorunun aynıyla karşı karşıya bulunur. Onun bu sorunun çözümü için önerdiği «çare» katıksız ekonomiktir. Engels'in yukarıda aktarılan formülünü, içinden «bi-

reysel varoluş için kavga»yı soyutlayarak ele alır. Ona göre, SSCB'de bireysel varoluş için kavga ortadan kalkmadığı içindir ki devlet varlığını sürdürmektedir ve «en ileri kapitalizm temeli üzerinde Amerika'da da devam etmesi gerekir...»⁴⁶ Şu ilginç ayrıntı da eklenebilir: Troçki'ye göre «Sovyetler (yani kesinlikle, kitlelerin, devletten başka şey olan özyönetim organları —C.B) toplumsal örgütlenme sosyalist olduğu ölçüde ortadan kalkmak zorundadır...»⁴⁷

Ayrıca belirtmek gerekir ki Sovyet devletin varoluş biçimini dış tehditle ve SSCB yurttaşlarının «gevşekliği» ile açıklamak iddiasında olan tez, ne kadar yetersiz olursa olsun, önceki iki tezin kabulü bu teze aşağı yukarı kaçınılmaz bir nitelik kazandırmaktadır.

Yaptığımız bu geriye dönük gözlem, şüphesiz, Sovyet toplumunun Marksist analizi yolunda önceki tezleri kabul etmekte olanların (yakın bir tarihe kadar —en azından Avrupa'da— Ekim Devriminin insanlığın tarihinde yeni bir çağ açtığını kabul eden geniş çoğunluğun durumu bu idi) içinde bulundukları yarı çıkmaz durumu anlamaya yardım eder. Çünkü, Sovyet toplumunun Marksist analizinin özü, sınıf ilişkilerini ve sınıf mücadelesinin sonuçlarını inkâr etmemek, tersine orada önemliliği kesin olan ve sınıfsız bir toplum yani komünist toplum kuruluncaya kadar kalmaya aday ilişkilerin ve bir mücadelenin sözkonusu olduğunu görmektir.

Bütün bunlara karşın, bu hatırlatma aşağıdaki sorunun cevaplandırılmasını sağlamak bakımından gene de yetersizdir. Niçin «ekonomist» sorunsal (yukarıda üzerinde durulan tezler onun parçalarını oluşturur) kendisine ait ideolojik rolü bu kadar uzun süre oynadı—ve oynamakta devam ediyor.

1. ÜRETİCİ GÜÇLER SORUNSALININ EGEMENLİĞİ

Bu soruya cevap vermek için, unutmamalı ki üretici güçlerin sorunsalı —«ekonomist» sorunsalın yönlerinden biri olarak— ayrılmaz bir biçimde, yalnızca 1880 - 1914 yıllarının Avrupa işçi hareketine değil, fakat sosyalizmi kurmak yolunda girişimin ilk kez yapılmış olduğu bir sırada, aslında 1920'lerin sonundan itibaren Rus devriminin tarihine değişik bir görünüm içinde tarihî olarak bağlı

bulunmuştur. Kapitalizmi haklı olarak, insanın insan tarafından sömürülmesinin en «son» sistemi, iki dünya savaşını ve daha dar kapsamlı sayısız savaşı ortaya çıkarmış sistem olarak görenlerin çoğunluğunun gözünde bu girişimin kazandığı prestij, bir anlamda zorunlu olarak, bu girişimle ilişkili teorik sorunlara yansımaları gerektirdi.

Buna karşın, bu, ancak bir yarım cevaptır. Çünkü, gene de sormak gerekir, niçin bu tarihi bağ, sosyalizmin ilk kuruluş girişimi ile tartıştığımız sorunun merkezinde varolan tezler arasında düğümlendi.

Sorunun bu ikinci yönüne cevabın, bu önsözde yalnızca öğelerini vereceğim, doğrudan doğruya bu öğeler, bu ve sonraki ciltlerde (Sovyet toplumsal formasyonunun dönüşümlerinin analizinin gerektirdiği ölçüde) geliştirilecektir.

A) Bolşevik Partisinde «Ekonomizm»e Karşı Mücadelenin Durması

Başta gelen bir cevap ögesi; doğrudan doğruya, Bolşevik partisinin ideolojisiyle bağlantılıdır. Nitekim, bu ideoloji; partinin devrimci eylemi ve Lenin'in «ekonomizme» karşı sürdürdüğü mücadele sonucunda uğradığı derin dönüşümlere karşın —Lenin'in kayboluşuyla— «ekonomizme» karşı kavga'nın parti bünyesindeki ideolojik mücadeleyi karakterize etmesi son bulduğu zaman, her türlü «ekonomist» görüşten kurtulmuş değildir.

«Ekonomizm» deyiminin, Lenin tarafından, Marksizmi toplumsal dönüşümlerin bütününü yorumlamaya dayanak olabilecek basit bir «iktisat teorisi»ne indirgemeye çalışan bir «Marksizm» anlayışını eleştiren, bir biçimde belirlemek üzere kullanıldığını hatırlamak yararsız değildir.

«Ekonomizm»in başlıca sonuçlarından biri —üretici güçlerin gelişimini tarihin motoru olarak tanımladığından— siyasal sınıf mücadelesini, **ekonomik çelişkilerin** dolaysız ve hemen ortaya çıkan bir ürünü olarak göstermesidir. Böylece, ekonomik çelişkilerin, kendiliklerinden, toplumsal dönüşümleri ve «zamanı gelince» devrimci mücadeleleri «tahrik edecekleri» varsayılır. Dolayısıyla işçi sınıfı kendiliğinden devrime itilmek zorunda görünmektedir (o zaman bir proleter partisinin kurul-

ması zorunlu değildir). Aynı sorunsal, proletaryanın dışındaki ezilen ve sömürülen sınıfların sosyalizm için mücadele edebileceklerini inkâr etmeye yöneliktir.⁴⁸

Bir başka analiz düzeyinde «ekonomizm», üretici güçleri üretimin maddi araçlarıyla özdeş tutarak, böylece başlıca üretici gücün doğrudan doğruya üreticilerden oluştuğunu inkâr eder; sonuç olarak, «ekonomizm», sosyalizmin kurulmasında, çalışanların inisiyatifi-ne değil, fakat yeni üretim araçlarının birliğine ve teknik bilgiye ayrıcalıklı bir rol tanır.

«Ekonomizm», değişik hattâ çelişik biçimler altında ortaya çıkabilir. «Ekonomizm» sınıf mücadelesinin konjonktürüne göre, «sağ sapmacı» veya «goşist» olarak belirebilir. (Gerçekte her zaman «sağ sapmacı» goşist'dir.) Bolşevik partisi içinde «ekonomizm», 1918 ve 1920 - 1925 yıllarındaki bazı muhalif tavırları, bu arada, sağ sapmacı karakteri özellikle belirgin olan sendikal muhalefeti beslemiştir.⁴⁹

Sovyet devletinin «işçi-devleti»yle soyut bir biçimde özdeşleştirilmesi sonucu, bir «proleter oto-disiplini» gibi tanımlanan devlet zorlamasına geniş ölçüde başvurmaya suretiyle (çalışmanın askerleştirilmesi, yukarıdan empoze edilen disiplin, tarımsal ürünlere devlet tarafından elkonulması ve bölüştürülmesi) «komünizme dolaysız bir geçişi» amaçlamış olan Buharin, Troçki ve Preobrajensky'nin «savaş komünizmi» süresince takındıkları tavrı da «ekonomizmin» Bolşevik Partisi bünyesindeki «sağ sapmacı - goşist» belirtileri arasında saymak gerekir.

Bu tür «ekonomizm» ekonominin merkezileşmiş yönetimini «Komünizmin özü» durumuna getirir. **Çalışanları zorlama araçlarına tabi kıldığı için «sağ sapmacı»** sayılabilir. Böylece bu «ekonomizm» işçi sınıfının birleşmesinin ve öbür çalışan sınıflarla birliğinin, bütün çalışanların çıkarlarının «eşyönlülüğü» nedeniyle, «kendiliğinden» gerçekleşebileceğini en azından üstü kapalı olarak kabul eden bir «sol ekonomizmin» karşısı gibidir. Gerçekte, her iki görüş, **ideolojik ve siyasal sınıf mücadelesinin** kesin rolünü ve (bu mücadelenin iyi yürütülmesi için) doğru bir siyasal çizginin yönlendirdiği Marksist-Leninist bir partinin gereğini inkâr etmektedir. Birinci görüş, devlet zorlamasını proletaryanın siyasal ve ideolo-

Birikim 30 - 31 / 76

jik yönetimi yerine koyma doğrultusundadır.⁵⁰ İkincisi sendikal örgütlerin faaliyetini bu yönetimin yerine koymak doğrultusundadır. Görüleceği üzere, bu iki «Marksizm yorumu», «savaş komünizmi»nin sonunda bazı bolşevikler **«sendikaların devletleştirilmesini»** önermeye, başka bazılarını **«Devletin sendikalaşmasını»** savunmaya sevketti.

Burada, «ekonomizm» üzerinde bu kadar uzun durmak gerekiyorsa bu, yalnızca, III. Enternasyonalin Avrupa kolları bünyesinde artan bir rol oynamış olduğundan dolayı değil, ayrıca, **«ekonomizmin» varlığının, şu veya bu biçim altında, işçi hareketinin karşısına sürekli olarak yeni sorunlar çıkarmasındandır.** Marksizmin ve Marksist partilerin ondan «tamamen ve kesinlikle» kurtulduklarını hayal etmek aldatıcıdır. Aslında, burjuva ideolojisinin Marksizm bünyesinde kazandığı biçim budur ve bu ideolojinin ortamı, ancak sınıfların kendileriyle birlikte ortadan kalkabilecek olan toplumsal ilişkilerdir.

Dolayısıyla, «ekonomizme» karşı mücadele, Marksizmin yaşantısında zorunlu olarak yer alır. İdeolojik sınıf mücadelesinin Marksizmin yaşantısında kazandığı başlıca biçim de budur. Marx ve Lenin bu mücadeleyi kendi yazılarında sürdürmüşlerdir.

Lenin'in eylemi, Bolşevik partisinin «ekonomizmin» en kaba biçimlerinden kurtulmasına imkân veremekteydi. Buna karşın, gerçekte, parti bünyesindeki «ekonomizm» eğilimleri çok güçlü olmakta devam etmekteydi. Bu nedenledir ki Lenin kendi görüşünü kabul ettirmekte sık sık zaafa uğradı. Bu durum, «ekonomizmin», NEP'in ortaya konuluş biçimini ve Sovyetler Birliği'ndeki kollektifleştirme ve sanayileşme anlayışını —gerçekte bu anlayış birliğine ayrıcalıklı bir rol tahmin ve tekniği sanki sınıflar «üstü» imiş gibi ele almış olduğundan— ne kadar derinden etkilediğini de açıklar.

Bu söylenenler sosyalizmin ilk kuruluş girişimi ile «ekonomizm» arasında düğümlenen tarihi bağ anlamaya gene de ancak kısmen imkân verir. Bu bağ daha da tam olarak anlamak durumuna gelmek için, önce, «ekonomizmin» **toplumsal temellerine** ilişkin ve sonra, beş yıllık planlar gerçekleştirildiği sırada, bir «ekonomist» tezler demetinin **örtülü bir bi-**

çimde benimsenmesine ilişkin iki ayrı dizi halindeki gözlemlerin geliştirilmesi gerekir.

B) «Ekonomizmin» Toplumsal Temelleri

Burada yeri olmayan bir tartışmaya girmeksizin hatırlatmak gerekir ki özünde «ekonomizm» de Marksizmin içindeki sınıf mücadelerinin bir ürünüdür. Bunu unutmak, idealizme saplanmaktır. Bu, fikirlerin kendi devinimleriyle geliştiklerini ve toplumsal çelişkilerden bağımsız olarak bir tarihi eylem gerçekleştirdiklerini varsaymaktadır.

Önce hatırlatmak gerekir ki «ekonomizm» ilk biçimiyle, II. Enternasyonalde, Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde doğdu. «Sağ sapmacı» biçimiyle, bu parti bünyesinde Alman devlet aygıtıyla bütünleşmiş bir siyasal ve sendikal gücün varlığıyla bağımlıydı. Bu güçlü aygıtın yöneticileri, örgütlenme ve hak talep etme eylemlerinin sürekli gelişiminin kapitalizmin yıkılışının koşullarını yaratmaya varacağını hayal edebildiler. Bu hayale o kadar kapıldılar ki, bu yüzden, devrimci bir eylemin ayrılmaz parçası olan risklerden açıkça kaçınarak Alman işçi hareketindeki durumlarını güçlendirmekteydiler. Böylece, «Marksist» görünüşlü bazı formülasyonlara bürünen bir burjuva ideolojisi oluştu.

Bu ideoloji; mücehhez olduğu siyasal ve sendikal aygıtın eylemi ve Alman emperyalizminin gücü işçi sınıfının bazı katmanlarına, hayat koşullarında bir düzelme görmeye imkân verdiği ölçüde, Alman işçi hareketinin bütünü üzerinde önemli bir etki sağladı. Bu durumun karşısı olarak, legal bir işçi hareketinin gelişim koşullarının bulunmadığı Çarlık Rusyasında, demiryolu işçileri gibi görece «ayrıcalıklı» bazı katmanların meydana getirdiği istisnalar dışında, Menşeviklerin «ekonomizmi» işçi sınıfında yankı bulmadı.

Bolşevik Partisi içinde de sendika yöneticileri, çeşitli durumlarda, bir «sağ sapmacı ekonomizmin» başlıca öğeleri olarak belirtiler. Ve Ekim Devriminden sonra, Bolşevik partisi içinde bir idareciler, iktisatçılar, planlama, maliye v.b. memurları katmanının büyümesi, «ekonomizmin» yeni biçimlerinin gelişimini kolaylaştırdı. Görüleceği üzere, bu yeni biçimler, sınıf mücadelesinin konjonktürüne ve kendilerine toplumsal temeli sağlamak durumun-

Birikim 30 - 31 / 77

daki işçi sınıfının özelliklerine göre sağcı veya «solcu» bir çehre ile ortaya çıktılar.

Dönüp dolaşmış, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde bu yolla gelişen «ekonomizm» de, işçi hareketinin Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman işçi hareketinkine benzer gelişim biçimleri kazandığı ülkelerde kurulan, komünist enternasyonal kollarında bazı yanlışlar bulmuştur.

C) Beş Yıllık Planlar Sırasında «Ekonomist» Tezlerin Açıkça Yeniden Ele Alınması

Yukarıda anılan metinlerde (bkz. s. 18 ve sonrası) özellikle sistematik bir biçimde açıklanmış bulunan «ekonomist» tezlerin açıkça yeniden ele alınması iki yönden incelenebilir: Rus toplumunun ve Bolşevik Partisinin temel bir evriminin sonucu olarak Stalin tarafından ortaya konulmuş olmaları nedeniyle bu tezlerin büründükleri yeni otoriteyle bağlantılı olarak.

Birinci yön elbetteki belirleyici yöndür. Sosyalizmin kurulmasını, işçi sınıfı ile köylülüğün ittifakının bozulması pahasına, ilk planda sanayide üretici güçlerin mümkün olan en büyük hızla gelişimiyle⁵¹ özdeş sayan görüşlerin —önce, açıkça söylemeksizin pratikte— ortaya konulmasına imkân vermiş olan, Sovyet Rusyanın ve Bolşevik Partisinin 1917 Ekimiyile 1925 yılı başlangıcı arasında tanık oldukları sayısız dönüşümlerdir.

«Ekonomist» tezlerin, 1920'lerin sonlarından itibaren egemen oldukları biçim altında çeşitli «muhalif» akımlar tarafından temelden tartışma konusu yapılmadıkları bir gerçektir. Bu akımların sorun olarak ileri sürdükleri şey, temel olarak reddetmedikleri genel bir yönelimin özüne uygun olarak alınmış şu veya bu tedbirden veya siyasal yanda idarî nitelikte somut bazı tedbirler bütününden başka bir şey olmamıştır. Buharin tarafından çok ivedilikle yürütülüyor gördüğü bir sanayileşmeye karşı ileri sürülmüş olan itirazlar bile, aşırı saydığı bir sanayileşme başlangıcı çabasını uzun dönemdeki olumsuz **ekonomik sonuçlara** karşı korumayı amaçlamaktaydı. Onun kanıtlaması, aslında, daha küçük bir başlangıç çabasının **beş yıllık planların öngördüğüne benzer türde bir sanayileşmeye daha çabuk ulaşmaya** imkân vereceğini ortaya koymaktan ibaretti.

Bu tür sanayileşmenin, sosyalizmin kuruluşunun gereklerine uygun düştüğüne dair herhangi bir kuşku ifade etmemekteydi. (Bir yandan da 1929'dan itibaren gerçekleştirilen türde kollektifleştirmenin kırsal alanlarda sosyalist ilişkilerin gerçekten kurulmasına imkân verdiğini reddetmekteydi).

Eğer, ilk beş yıllık planların gerçekleştirilmesiyle birlikte egemen olan «ekonomist» görüşlerin o zamanlar Bolşevik Partisinin temel eğilimlerine uygun düştüğü gerçektir, yukarıda anılan «ekonomist» tezlerin Stalin tarafından açıkça ifade edilmesinin, müdahalelerinin taşıdığı olağanüstü etkinlik nedeniyle bu tezlerle olağanüstü bir ağırlık kazandığı da, belirtilmiş olduğu üzere, daha az gerçek değildir. «Stalin sorunu» diye adlandırılan şeyin yönlerinden biri burada kendisini gösterir.

Bu sorunu zihinlerde canlandırabilmek için (ki bu sorunu, ancak, bu eserin ikinci cildinde, 1924-1953 döneminin bütünüünün analiziyle bağlantılı olarak tam olarak inceleyebilecektir.) her şeyden önce hatırlatmak gerekir ki, Stalin ve Lenin'in parti bünyesindeki ideolojik mücadelenin sorunlarına ilişkin tavırları çok değişti.

Genel çizgileriyle, Lenin bu mücadeleyi her zaman ön plana koydu. Her ne kadar temel sorunlarda bile birçok kefe azınlığa düşürülmüşse de «akıntıya karşı» ilerlemekte asla tereddüt etmedi. Ayrıca bu göstermektedir ki —ve bu konuya geniş bir biçimde döneceğiz— Bolşevik Partisinin bir «Leninist» parti olarak görülmesi yanlıştır.

Stalin, yönetici rolünü başka türlü değerlendirdi; ana sorunlar üzerinde her şeyden önce partinin temel eğilimlerini açıklamaya çalıştı (ve bu özellikle 1934'e kadar doğrudur). Bu durumda partinin sözcüsü idi. Bu nedenle —Partiye yabancı olan görüşleri, «kişiliği» ile «empoze» ettiği varsayılan— Stalin'e yöneltilen polemik saldırılar dayanıksızdır. Bu saldırılar tamamen ayrı bir durumu ifade eder. Çünkü, aslında Stalin, kendisinin olduğu kadar şu veya bu somut tedbire karşı muhalefet eden üyelerin çoğunluğu dahil partinin tamamına yakınının görüşlerinin davet ettiği tedbirlerin fiilen gerçekleştirilmesinde bükülmez bir katılıkla diretti.

Öte yandan bu parti sürekli olarak dönüşüme uğramaktadır. Partide yoğun olarak

varolan toplumsal güçler 1929'da 1917'dekiyile aynı değildir, ve 1934 veya 1952'de daha da değişiktir. Bu değişimler de Sovyet toplumunun dönüşümleriyle bağlantılıdır.

Bununla birlikte, burada üzerine dönülmesi gereken ikinci konu şudur: Stalin, Partinin temel eğilimlerinin sözcülüğünü yaparken bu eğilimlere ek bir ağırlık vermiş ve onları güçlendirmeye kesinlikle katkıda bulunmuştur. 1929'dan beri hüküm süren «ekonomist» görüşlerin durumu, özel olarak, budur.

Stalin'in desteklediği tezlerle verdiği ağırlık kendi öz otoritesinden kaynaklanır. Bu otorite —bazılarının hayallemekten hoşlandıkları gibi— aslında Stalin'in Bolşevik Partisinin Genel Sekreteri olmasıyla ilgili değildir. (Bu olguyu, çoğu zaman olduğu gibi —doğru bile olsalar— kesinlikle hiçbir şey ifade etmeyen, Stalin'in «kişiliği» ile ilgili anekdotlara başvurmaksızın açıklamak gerekir). Bu otorite, 1930'ların başından itibaren Partinin tamamına yakınının; Stalin'in SSCB'de sosyalizmin kurulması fikrinden caymamasını ve, partinin gözünde, bu sonuca varması gereken bir politika benimsemesini O'nun bir çift istisnai meziyeti olarak görmesiyle ilgilidir.

Lenin'in ölümünden sonra, öbür Bolşevik yöneticiler, gerek özel kapitalizme doğru bir evrimden başka bir şey olmayacak olan bir NEP'in sürdürülmesini kabul etmeye, gerekse sosyalist bir yörüngeye oturtmayı reddettikleri bazı sanayileşme tedbirlerini önermeye hazır oldukları halde, Stalin, Leninist bir teze sarılarak SSCB'de sosyalizmin kuruluşuna girişme imkânını, bu kuruluşu Avrupa'da veya Dünyanın geri kalan kısmında Proleter devriminin zaferine bağımlı kılmaksızın, yeniden doğruladı.

Bu tavrı benimsemek, sonra bu tavrın mantıkî sonuçları doğrultusunda bir politika çizmek suretiyle Stalin; Sovyet işçisine yeniden güven vermek istedi, Bolşevik Partisine güzel günleri bekleyerek iktidarda kalmaya çalışmaktan başka bir amaç tesbit etti; böylece dev boyutlu bir dönüşüm faaliyetinin yola konulmasına katkıda bulunmaktaydı. Bu dönüşüm SSCB bağımsızlığının savunulması ve emperyalist kamptaki bölünmelerin ağırlaşması için gerekli koşulları yaratacağı. Sovyetler Birliği'nin, Hitlerizmin yenilgisine kesin katkı sağlamasına imkân veren budur. Sanayi-

leşme politikası Ekim devriminin fenerinin yankı kalmasını sağladı, halkların kendi mücadelesinin zaferine güvenlerini korudu ve böylece nesnel olarak Asya'da Çin devriminin başarısına yardım etti.

Troçki'nin açıklamalarının tersine, Sovyetler Birliği'ni Sosyalizme doğru ilerletmek imkânını ilan etmekle Stalin; birçok metinleri ve özellikle en sonuncuları bu imkânı doğrulamakta olan, Lenin'in bir izleyicisi olduğunu belirtmekteydi. Stalin'in otoritesinin, onun tarafından açıklanan tezlerle ilgili otoritenin kaynaklarından biri buradadır. Gerçekte, Stalin, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kazandığı sınırsız otoriteyi, yalnızca savunduğu tezlerle değil fakat **Sovyet halkının** gayret, cesaret ve fedakarlığına borçludur. Bununla birlikte, bu çabaları, bu mücadeleleri doğru hedefler tesbit ederek yönlendiren Stalin'dir.

Şüphesiz, hayat göstermiştir ki, tesbit edilen hedefe ulaşmak için tutulacak belirli yol ve alınacak somut tedbirler ile ilgili olarak Stalin ciddi hatalar işlemiştir. Fakat bu hataların gerçek niteliği hemen görünür değildir.⁵² Dahası var: Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin sonlarında içinde bulunduğu durumda ve o zaman Bolşevik partisinin içinde bulunduğu durumda, işlenen hatalar şüphesiz tarihi olarak kaçınılmazdı.

Bu hataların işlenmiş olması —ve ciddi siyasal sonuçlara, örneğin, gerçek düşmanlar korundukları halde, yalnızca Sosyalizmin düşmanlarını değil halk kitlelerini, gerçek devrimci militanları hedef alan kör bir baskıya yol açmış olması— dünya proletaryası için örnek bir ders teşkil etmiştir. **Böylece sonuç olarak açığa çıktı ki, kapitalizme karşı bazı saldırı biçimleri hayalîydi ve siyasal ve ekonomik aygıtlar içinde burjuvaziye güçlendirmekten başka bir sonuç vermemekteydi.** Lenin tarafından benzer fakat sınırlı bir deney olan «Savaş komünizminden» çıkarılan dersler böylece doğrulanmış bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin —özel kapitalizmin ve kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin ortadan kaldırılması durumu— ulaşılarak— olağanüstü bir boyuta sahip dönüşümleri birkaç yılda gerçekleştirmiş olması, Bolşevik partisi tarafından desteklenen ve Stalin tarafından ifadelendirilen tezlerle eş görülmemiş bir otorite kazandırdı. Bu durum,

yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, Avrupa'da ve başka yerlerde de devrimci hareketin geniş çoğunluğunun gözünde bu tezlerin kazandığı «açıklığı» daha da artırdı.

D) Avrupa İşçi ve Komünist Hareketi içinde «Ekonomizm»

Burada, sosyalizmin kuruluşuna dair «ekonomist» görüşün, Sovyetler Birliği dışında oynadığı rolü açıklamaya imkân veren bir başka etmen işin içine girmektedir. Bu etmen şudur: Lenin'in Bolşevik Partisi içinde mücadele ettiği «ekonomizm» III. Enternasyonalin Avrupa kollarında Rusya'daki koluna kıyasla, üstelik sınırsız olarak, daha belirgin ve daha canlı idi. Avrupa'da ve daha doğrusu Batı Avrupa'da, özellikle Almanya'da ve Fransa'da «ekonomizm» arkasında uzun bir tarih, Avrupa sosyal-demokrasisinin temel olarak Avrupa kapitalizminin emperyalist aşamaya girdiği andan sonraki tarihi ile karıştırılan bir tarih bulundurulur. «Ekonomizme» karşı, Avrupa'nın geri kalan kısmında, Rusya'da olduğu gibi Savaş verilmemiş olduğundan, bu durumun sonucu olarak Avrupa devrimci işçi hareketinin SBKP'nin «ekonomist» tezlerini «besbellilik» (bedahet) olarak algılamaya tamamen hazır olduğunu anlamak kolaydır.

Bugün, sosyalizmin kuruluşunun «ekonomist» sorunsalı (en azından 1920'lerin sonlarından itibaren kazandığı görünüm içinde) en az iki nedenden ötürü şiddetle sarsılmış bulunmaktadır:

Birincisi, SSCB'nin dışındadır, Çin Devrimi tarafından oluşturulmuştur. Gerçekten, Çin'de olup bitenler kanıtlamaktadır ki, «üretici güçlerin düşük gelişim düzeyi» toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümüne engel değildir ve «zorunlu olarak» ilk birikim biçimleri yoluyla, toplumsal eşitsizliklerin ağırlaşması v.b. yoluyla geçiş sonucunu beraberinde taşımaktadır.

Çin örneği göstermektedir ki toplumsal ilişkilerin dönüşümünü, **daha sonraya**, böylece daha yüksek üretici güçlerle bağlantılı konuma getirilmek üzere, ertelemek zorunlu değildir (ve aslında tehlikelidir). Bu örnek göstermektedir ki üstyapının sosyalist dönüşümü üretici güçlerin gelişimine eşlik etmelidir ve **bu dönüşüm iktisadî gelişimin gerçekten sosyalist karakterini belirlemektedir**. Ayrıca gös-

termektedir ki, dönüşümler bu biçimde gerçekleştiği vakit sanayileşme, Sovyetler Birliği'nde olanın aksine, köylülük üzerinden, işçi-köylü ittifakına karşı bir tehdit teşkil eden bir kararın alınmasını zorunlu kılmamaktadır.

Sosyalizmin kuruluşuna ilişkin «ekonomist» sorunsalı şiddetle sarmış olan ikinci neden, sözkonusu «ekonomist» tezlerin «besbelliliklerini» dayandırdıklarını iddia ettikleri bazı «olguların» dahi ortadan kalkmasıdır.

Gerçekten, Sovyetler Birliği, orta derecede bir sanayiden başkasına sahip olmaksızın iktisaden zayıf durumda bulunduğu sürece, bu ülkede egemen olan ekonomik ve siyasal ilişkiler içinde Marx, Engels ve Lenin'in sosyalizme dair söyledikleriyle çelişik olarak beliren şeyler, «ekonomizm» tarafından, SSCB'nin bu ekonomik zayıflığına bağlanmaktaydı. «Ekonomist» görüşler; Sovyet Birliği'nin zayıflığı son bulduğu anda, halk kitlelerinin ifade özgürlüklerine getirilmiş sınırlamaların kaybolduğunun, gelir eşitsizliklerinin azaldığının, teknisyen ve yöneticilerinden oluşan bir azınlığın sayısız ayrıcalıklarının silindiğinin, geniş halk kesimleri üzerindeki baskının yaygınlaşmasının son bulduğunun görüleceği umudunu ver-mekteydiler. Böylece, Sovyet toplumunun «olumsuz» çizgileri, sosyalizmin «maddî temellerinin» kurulması için ödenmesi zorunlu bir «fiyat» olarak, bu amaca ulaşılacağı ya da yaklaşılabileceği vakit kendiliğinden yok olmak zorunda olan «geçici» oluşumlar olarak görülebilmekteydi. Dolayısıyla «olgular» «ekonomist» sorunsalı doğruluyor ve Sovyet gerçeğinin sınıf mücadelesi açısından komuta mevkilerine yerleşmekte olan ve egemenliği için gerekli araçları yürürlüğe koymakta olan bir devlet burjuvazisinin⁵⁴, doğuşunu açığa vurmaya imkân verecek, bir analizini «yararsız» kılıyor gibi görünmekteydi.

Bugün, durum tamamen değişiktir. Belirgin bir biçimde açıklanması sözkonusu olacak büyük ekonomik güçlüklerle⁵⁵ her an karşı karşıya olmakla birlikte Sovyetler Birliği, uzun zamandan beri Dünyanın ikinci ve Avrupa'nın birinci büyük endüstriyel gücü haline gelmiştir; bilim ve tekniğin pek çok alanlarında doruk noktasını işgal etmektedir. Üstelik, kendisine sıkı sıkıya bağlı ve ekonomik potansiyelleri önemsiz sayılamayacak Avrupalı devletlerle çevrilidir. Oysa, «ekonomizmin» SSCB'nin

«geri durumu» ile açıklamak iddiasında olduğu ve dolayısıyla «geçici» bir karaktere sahip olması gereken oluşumlar, yok olmaktan uzak, varlıklarını sürdürüyor ve geliştireyorlar. Dün doğmakta olan ve o zamanın koşulları ve birikim zorunlukları tarafından «empose edilmiş» sayılan ayrıcalıklar, bugün, içinde «komünizmin maddî temellerinin kurulduğu» iddia olunan toplumsal ilişkiler sistemine resmen dahil olmuşlardır. SBKP için sorun bu sisteme ilişmek değil, onu güçlendirmektir. Sovyet emekçilerinin üretim araçlarının kullanımlarına, cari üretimden yararlanmaya, veya SBKP'nin ve üyelerinin faaliyetini denetlemelerine imkân vermek diye bir sorun yoktur. Fabrikalar, «kendisi» işçileri ile yalnızca emir-komuta ilişkisi içinde bulunan ve yalnızca kendi üstlerine karşı sorumlu olan müdürler tarafından yönetilir. Tarımsal işletmeler fiilen benzer koşullar içinde yönetilmektedir. Genel olarak, üretime doğrudan doğruya katılan üreticilerin söz hakkı yoktur veya ancak, kendi dışlarında, Devletin ve partinin «üst makamlarında» hazırlanan kararları ve «önerileri» usulen onaylamaları istendiği zaman bu hak onlara verilir.

Sovyet işletmelerinin yönetim kuralları⁵⁶ gitgide «ileri» kapitalist ülkelerin yönetim kurallarından kopya edilmektedir ve çok sayıda Sovyet «menejeri» yetişmek için ABD'nin ve Japonya'nın işletmecilik okullarında («Business Scholls») gitmektedir. Giderek daha sosyalist toplumsal ilişkilerin doğmasını zorunlu kılacağı düşünülen olgu gerçekte kapitalist ilişkileri doğurmuştur. «Ekonomik planlar» görüntüsü altında olsa da üretim araçlarının kullanımını belirleyen; kapitalist birikim vasatları, yani kâr yasalarıdır.

Üreticiler, üretim araçlarının değerlendirilmesine çalışan ücretliler olarak kalmışlardır; bir devlet burjuvazisi tarafından yönetilen kolektif bir sermaye gibi işlev görürler. Bu burjuvazi Marx tarafından kapitalist sınıfı nitelendirmek için kullanılan deyişle (her kapitalist sınıf gibi) «sermayenin memurları» kitlesini oluşturmaktadır. İktidardaki parti, Sovyet emekçilerinden, yalnızca, bu ilişkilerin süresiz uzatılmasını istemektedir. Fiilen «sermayenin memurlarının» partisidir. Uluslararası planda olduğu gibi ulusal planda da böyle hareket eder.

Gerçeklere düz bakanlar için, demek oluyor ki, Sovyetler Birliği'ndeki proleter devriminin kazanımlarının sağlamlaştırılmasına (ve daha güçlü nedenlerle, yaygınlaştırılmasına) ilişkin olarak beslenebilen umutları yalanlamayı doğrudan doğruya hayat kendisi yükümlenmiştir. Bugün, SSCB'nin hangi dönüşümlerle ne hale geldiğini kavramak için, bu umutların niçin boşa çıktığını anlamaya çalışmak gerekir. Bu kitabın yöneldiği, pek çok nedenlerle, üzerinde durmayı zorunlu gördüğüm amaçlardan ikisi burada belirmektedir.

II. SSCB'DE BUGÜN EGEMEN OLAN TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİ ZORUNLULUĞU VE BU İLİŞKİLERİN KURULUŞ KOŞULLARI

Birincisi, gerçeklere düz bakmak istemeyenlerin hâlâ çok sayıda olmalarıdır. Onlar Sovyetler Birliği'ni Sosyalizm ile özdeşleştirmekte devam ediyorlar. Bu durum, özellikle sanayileşmiş ülkelerde işçi sınıfı mücadeleleri üzerine ağır bir biçimde çökmekte; nitekim bu ülkelerin emekçilerinin gözünde, hattâ en mücadeleci olanlarının gözünde, hattâ kapitalizme son verme gereğine en çok inanmış olanların gözönünde, Sovyet emekçilerinin kaderi arzu edilmeye değer görünmemekte. Demek ki, —Sovyetler Birliği örneği çerçevesinde— kapitalizmin bir alternatifi olarak sunulan şeyin, gerçekte öyle bir şey olmadığına ilişkin bir endişe var. Sovyetler Birliği'ni «sosyalizmin anavatanı» olarak gördüklerini her zaman iddia eden Batılı Komünist Partilerin yöneticileri bile; ülkelerinin emekçilerine, kurulmasını önerdikleri «sosyalizmin» Sovyetler Birliği'nde, kendilerince, var olandan «değişik» olacağına dair güven vermeye çaba gösteriyorlar. Bu değişikliğin «nasıl» ve «niçin» olacağına ilişkin açıklamalar eksik kalmakta (bunların en iyisi bile «halkların psikolojisi» uydurmalarına dayanmakta. Örneğin şu cinsten: «Fransızlar Ruslara benzemez») ve siyasal bir analizle ilgileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iddialar ancak inanmayı iyice isteyenleri inandırabilirler; bunların dışında kalanlar için, «SSCB = Sosyalizm» eşitliği, karşıtının değerini ortaya çıkaran bir öge olarak anlam taşımaktadır.⁵⁷

Sovyetler Birliği'nin bugünkü durumuna niçin geldiğini anlamayı ve ayrıca bunun açıklamasını Sovyet tarihinin yalnızca «Rus» olan yan. arının dışında⁸⁸ bulmayı çok büyük ölçüde önemli kılan ikinci neden, bu «niçin»in, Sovyetler Birliği'yle sosyalizmi özdeşleştiren «komünist» partilerin «resmî Marksizmi» ile çok sıkı bağlantı içinde bulunmasıdır. Bu «Marksizm» II. Enternasyonalin «ekonomist» tabanları üzerinde ağır basmıştır.

Sosyalizm için ideolojik mücadelenin başlıca yönlerinden birini; daima, «ekonomizme» karşı (sağcı olsun, «solcu» olsun) mücadele oluşturur. Tamamen bununla bağlantılı olarak, Sovyetler Birliği'nin bugünkü —özel türde bir kapitalist devlet— durumuna niçin geldiği analiz edilirken «ekonomizmin» bu evrimi gerçekleştiren **burjuva toplumsal güçlerine sağladığı** yardım açıkça görülür. Çünkü, «ekonomizm» devrimci militanları saptırmış ve Sovyet emekçilerini ideolojik olarak silahsızlandırmıştır.

Demek oluyor ki, Sovyetler Birliği'nin uğradığı dönüşümlerin ve bu dönüşümlere kaynak olan mücadelelerin analizi, en üst derecede güncelliği olan bir analizdir. Bu mücadeleler boyunca rol oynayan etmen, kesinlikle, sanayileşmiş ülkelerin işçi hareketinde her zaman yoğun bir biçimde egemen olan görüşlerdir. («tersine dönmüş» görünüşleri içinde, yani, «goşizmin» değişik biçimleri içinde bu görüşler, zayıf ölçüde sanayileşmiş ülkelerin devrimci hareketlerinde de çok sık ortaya çıkmaktadır). Öyleyse, bu görüşlerin yol açtığı «hataların» Sovyetler Birliği'nin örnek deneyimi boyunca, mümkün olduğu kadar somut bir biçimde analizi, sosyalizm için mücadele etmek ve bu yanlış görüşlerden sıyrılmak isteyenler için «olumsuz yönden bir ders» teşkil etmektedir.

SSCB'de olup bitmiş olanların ve olup bitenlerin analizi revizyonist partilerin militanları ve sempatanları için özel bir önem kazanmaktadır. Bunlar, Sovyetler Birliği'nin geçmişini ve bugünü anlamadaki yetersizlikleri nedeniyle gerçekte ideolojik olarak «kötürüm»dürler. Bu «kötürümüğün» bir belirtisi, «kişilerin putlaştırılması» üzerine boş formüllere başvurmaları veya bir yandan «sosyalizmin ana vatanı»na sadakat ilanlarını artırır-

larken bir yandan da Sovyetler Birliği'ne karşı belli mesafeler koymadaki ısrarlı tavırlarıdır.

Bu tür formüller ve tavırlar, görüldüğünden daha derin ve sonuçta reformist ve revizyonist uygulamaları tartışma konusu haline getirecek bir düşünceyi başlatacak olan bir ideolojik bunalımın kanıtıdır.

Bu düşünce, kesin olarak, Sovyetler Birliği'nin geçmişinin ve bugününün anlaşılması çabasından kaynaklanmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde gerçek tarihi sislendiren şemalar içinde kapalı kalmaya şu veya bu ölçüde mahkûm olunur. Revizyonist yöneticiler böyle bir düşünceden açıkça korkuyorlar. SSCB'nin somut tarihi üzerine **eleştirmeci düşüncenin** doğmaya yeni yeni başlamasını karşılamaya çıkan **anti-sovyetizm üzerine** büyümlü formüller bir de bundan dolayıdır. Bu formüllerin, revizyonist partilerin militan ve sempatanlarının temel sorulara eğilmelerini yasaklamaya çalışmaktan başka işlevleri yoktur. Bu sorunlar ortaya atıldıktan sonradır ki, proleter ve halk mücadelesi şu üçlünün oyununda başka bir şeye ulaşabilir: seçimsel reformizm, her türlü siyasal örgütten bağımsız sendikal mücadele, kendiliğindencilik.

Şüphesiz, Sovyet gerçeğinin, geçmişinin ve bugününün analizi, ideolojik bir aydınlatmaya, dolayısıyla, işçi hareketini, ve özellikle bugün dünyanın büyük bir bölümünde hüküm süren katılaşmış «Marksizmi» içine hapsolmuş görüldüğü çemberden çıkartmaya katkıda bulunmaya kolaylık sağlayabilecek yalnızca bir ögedir. Ancak, ne mutlu ki başka ögeler de vardır.

Bu ögelerden birini kapitalizmin kendisinin gerek ekonomik alandaki bunalımının (bu alanda önce geniş boyutlu bir uluslararası para bunalımı biçimi aldı) gerek ideolojik alandaki bunalımının (sanayileşmiş ülkelerdeki halkın önemli bir kesiminin, özellikle genç işçilerin, üniversite öğrencilerinin ve kadınların, kapitalizmin kendilerini bağımlı kıldığı eski uyrukluk biçimlerini reddetmeleriyle belirlenen bunalımı) ve gerekse siyasal bunalımının (zayıf ölçüde sanayileşmiş çok sayıda ülkede ulusal ve devrimci mücadelelerin yükselişle) ağırlaşması oluşturur.

Halk savaşlarının yeniden doğmasında ve yönlenmesinde bir başka ögeyi Sovyet başarısızlığına karşın Çin'de sosyalizmin kuruluşun-

dan çıkarılabilecek olumlu dersler oluşturur. Orada, hayat —yani, gerçek bir Marksist-Leninist parti tarafından yönetilen kitlelerin mücadelesi— toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümünün ortaya çıkardığı sorunları çözenin nasıl mümkün olabileceğini gösterdi. Böylece, Marksizm - Leninizm yeni bir güç kazandı ve ancak toplumsal pratikle aydınlanılabilecek bir dizi sorunu aydınlatı. Buradan hareketle ayrıca, daha önce kaydedildiği üzere, Sovyetler Birliği'nin uğradığı dönüşümlerin özünü daha iyi kavramak mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin varlığı durumun, Bolşevik partisinin halkın güçlerini birleştirmeyi bilmedeki ve her dönemde proletarya devrimini destekleyebilecek toplumsal güçler ile kaçınılmaz olarak bu devrime düşman olanlar ve nötrale edilebilecek olanlar arasında doğru

bir sınır çizgisi bulmadaki yanlışları nedeniyle kötü bir biçimde el koyduğu, hattâ giderek daha da kötü bir biçimde elkoyduğu bir sınıf mücadelesi davasının sonucu olduğu, «ekonomist» sorunsalı reddederek daha belirgin bir biçimde anlaşılabilir. Rusya'da ve Sovyetler Birliği'nde cereyan etmiş olan sınıf mücadelesinde proletarya, böylece, ciddi kayıplara uğramak zorunda kalmıştır. Fakat, proletaryanın ve köylülüğün mücadelesi sürmektedir ve —bir süre geçtikten sonra üzerinde kafa yorulması boşuna olacak serüvenler katedilmek suretiyle— zorunlu olarak, Sovyet Cumhuriyeti emekçilerinin iktidarlarını onarmaları ve sosyalizmin kuruluşuna yeniden girişmeleri sonucunu hazırlayacaktır. ■

(Les Luites de Classes en URSS, 1 ère Période 1917 1923, Seuil/Maspero, Paris 1974, s. 7-46)

¹ Planification et Croissance accélérée, Maspero, Paris 1964.

² Örneğin: La Transition vers l'économie socialiste, Paris, Maspero, 1968, ve Calcul économique et Formes de Propriété, Maspero, Paris 1970. Bu son iki kitap, iki büyük toplumsal ve siyasal deneyin, sırasıyla 1958 ve 1960'dan bu yana sürekli ilişki içinde bulunduğum Çin ve Küba devrimi deneylerinin izlerini de taşımaktadır. Bu kitaplarda ayrıca Fransa'da Marksist düşüncenin yenilenmesi de yansır. Bu yenilenme Mao Zedung düşüncesinin giderek daha geniş ölçüde yayılmasıyla ve L. Althusser'in ve Onunla birlikte çalışanların gerçekleştirdikleri Kapital'inin «ekonomist» yorumla okunmasından ayrılma ile ilgilidir.

³ Başlıca sanıkları Zinoviev ve Kamenev olan davalar sözkonusuydu. Günün ilk saatlerinde Moskovalılar duruşmaların tutanaklarını veren gazeteleri almayı garantilemek için Liosklar önünde kuyruk yapıyorlardı.

⁴ 1956'da Çin Komünist Partisinin görüşü de böyleydi. Bu görüşler «Proletarya diktatörlüğünün tarihi deneyi üzerine» başlıklı iki makalede açıklanmıştı. 5 Nisan ve 29 Aralık 1956'da yayımlanmış olan bu makaleler, genellikle Ma Zedung'a atfedilir.

⁵ Polonya limanlarında olup bitenlerin ve Aralık 1970'deki silahlı çatışmaları izleyen tartışmaların ayrıntılı kayıtları vardır. (Bkz. Örneğin: Gierak Face aux grévistes de Szczecin, SELIO, Paris 1971).

⁶ Ch. Bettelheim, La Transition vers l'économie socialiste, a.g.e., s. 30 ve devamı. Bu sorun s. 70 ve devamında, ayrıca s. 175 ve devamında yeniden ele alınmıştır.

⁷ Aynı eser, s. 45 - 77, özellikle s. 48.

⁸ «Ekonomizm» sorunu daha sonra ele alınmıştır. (bkz. s. 18)

⁹ Bkz. Ch. Bettelheim, Révolution culturelle et Organisation industrielle en Chine, Paris, Maspero, 1973.

¹⁰ Bkz. Paul M. Sweezy ve Ch. Bettelheim, Lettres sur quelques problèmes actuels du socialisme, son baskı, Paris 1972.

¹¹ Marksizmin devrimci içeriği ile «yeniden bağ kurmak», şüphesiz, Marx ve Engels'in yaklaşık bir yüzyıl önce ortaya koymuş olduğu tezleri, o zamandan bu yana cereyan etmiş olan sınıf mücadelelerinin çıkarılmasına imkân verdiği derslerden daha çok öncelik tanıyarak «yeniden bulmak» değildir. «Yeniden bağ kurmak», içeriği yanlış olan (belirli bir dönemde doğru görülebilmüş olsalar da) dolayısıyla, Marksist teorinin gelişimine, sınıf mücadelelerinin ve sonuçlarının somut analizinden hareketle zenginleşmesine engel olan görüşleri bir kenara itmektir. Marksist devrimcilerin Marksist teori karşısındaki tutumlarından söz ederken Lenin'in yazdığı gibi; «Biz Marksist teoriyi bitmiş ve dokunulmaz bir şey olarak görmüyoruz. Tersine, inanıyoruz ki Marksist teori, eğer hayattan uzak kalmak istemiyorlarsa sosyalistlerin bütün yönlerde ileriye doğru itmeleri gereken bilimin temel taşıdır». (Bkz. Notre Programme, Lenin, Ouvres Choisies, cilt 2, s. 492.

¹² Bkz. J. Stalin, Les Questions du Leninisme, Editions Norman Béthune, Paris 1969, Cilt 2, s. 748 ve devamı.

¹³ Aynı eser, s. 752.

¹⁴ Aynı eser, s. 755.

¹⁵ Aynı eser, s. 755.

¹⁶ «Tarihi olarak belirli bir toplumsal üretim dü-

zeninde tuttıkları yerle, üretim araçları bakımından ilişkileriyle (çoğu zaman yasalarla belirlenmiş ve verilmiş), çalışmanın toplumsal örgütlenmesindeki rolleriyle ve dolayısıyla ellerinde bulunan toplumsal zenginlik bakımından önlemleriyle ve bu zenginliği elde ediş biçimleriyle ayrılan büyük insan gruplarına toplumsal sınıflar denir. Sınıflar, toplumsal ekonominin belirli bir yapısı içinde işgal ettiği değişik yer dolayısıyla birinin, ötekini emegine el koyabildiği insan gruplarıdır.» (Bkz. Lenin, *La Grande Initiative*, O.C., Cilt 29, s. 425). Kaydedelim ki, Lenin değişik toplumsal sınıfların yerinin «yasalarla belirlenmiş» olduğunu gözlemlemektedir, ama burada haklı olarak sözü edilen, yalnızca bir imkândır. Üretim araçlarında bir «hukukî ilişkinin» varlığı sınıfların tanımı içine girmez.

¹⁷ Bu fikrin ilk açıklaması Marx'ın Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektuptadır. Bkz. *Correspondence*, Marx - Engels, Cilt 3, Editions Sociales, Paris 1972, s. 79.

¹⁸ Bkz. Lenin, *L'Economie et la politique à L'époque de la dictature du prolétariat*, 7 Kasım 1919, O.C., Cilt 30, s. 111.

¹⁹ Lenin, O.C., Cilt 31, s. 59.

²⁰ Burjuva ideolojisinin Marksizm üzerinde yürüttüğü (ve Marksizmin kendi içinde iki yol, burjuva yolu ve proleter yolu, arasındaki mücadelede ortaya çıkan) baskı, üretim ilişkilerini basit hukukî ilişkilere indirgemek eğilimini birçok kere belirlemiştir. Sovyet Rusya'da iç savaş yıllarında, kamu-laştırmaların yaygınlaştırılmasını ve özel ticaretin yasaklanmasını (özel ticaret yerine pazar dışı istek ve paylaşım tedbirleri ikame edilmiştir) komünist ilişkilerin «kurulmasıyla» eşdeğerli görme hayal edildiğinde durum bu idi. Bu dönemi tanımlamak için başvurulan hatalı «savaş komünizmi» adlandırması bundan dolayıdır. Lenin'in kabul ettiği üzere, o zamanlar ortaya çıkan hayaller, «Koltchak, Dénikine veya Pilsudski...nın bizim başımıza getirdiklerinin her birinden daha ciddi bir yenilgiye» yolaçtı. (Lenin, O.C. Cilt 33, s. 57).

²¹ Bkz. J. Stalin, *Les Questions du Léninisme*, a.g.e., s. 785 ve devamı.

²² Aynı yer, s. 808 - 809.

²³ Kapitalist üretim tarzının içinde sosyalist üretim güçlerinin (ve onlarla bağlantılı toplumsal ilişkilerin) «belirmesi» tezi tarihî maddeciliğin öğretileriyle çelişkili olmakla birlikte bu tez «üretimin yeni maddî koşullarının ve sınıfsız toplumun iletişimi ilişkilerinin (Verkehrverhältnisse) varolan toplumun derinliklerinde gizlenmiş bulunduğu» gerçeğiyle daha az ilgili değildir. (Bkz. K. Marx, *Fondements de la critique de l'économie politique*, cilt I, Editions Anthropos, Paris 1967, s. 77; Almanca baskısına göre düzeltilmiş metin, Europäische Verlag, Frankfurt, s. 77) Marx burada kapitalizmin yöresel özellikleri yitirdiği «evrensel» karşılaştırma ve ilişki koşullarını geliştirdiği gerçeğine yönelmekte-

dir. (Aynı yer s. 98 - 99 ve Almanca metinde s. 78)

²⁴ Aynı yer, s. 808.

²⁵ Aynı yer, s. 815.

²⁶ Bkz. J. Stalin, *Les Problemes économiques du socialisme en URSS, Etudes Sovietiques*'in Aralık 1952 sayısı, s. 32 - 33'den aktarılmıştır.

²⁷ *Le Pseudo-communisme de Khrouchtchev et les leçons qu'il donne au monde*, Editions en Langues étrangères, Pekin 1964, s. 14 - 15.

²⁸ «Akıntıya karşı ilerlemek, bir devrimci partinin militanının, yetki ve sorumlulukları ne olursa olsun —azınlıkta kaldığı zaman— kendisiyle aynı görüşte olmayanları görüşlerinin doğruluğuna ikna etmeye çalışması demektir. Buna karşılık, görüş ayrılıklarını gölgeleyen uzlaşmalarla parti içindeki güç ilişkilerinde değişiklikler yaparak kendi görüşlerini «uygulamaya aktarmak» veya sahip olunan yetkiyi bazıları üzerinde baskı yapmak için kullanarak yöneticilerin tepkilerinin bileşimini değiştirmek v.b. gerçekten akıntıya karşı ilerlemek değil fakat görüşünü empoze etmek için (bu görüş doğru da olabilir) örgütsel düzeyde bir kavgaya sürdürmektir.

²⁹ Stalin'in parti içindeki egemen görüşlerin ötesine geçtiği ender durumlar, tarihi olarak sınırsız bir önem taşır. Bunların nedenlerini gelecek ciltte inceleyeceğiz. Fakat bu durumlarda iknâya başvurma onun eyleminin yalnızca küçük bir ögesi idi.

³⁰ Bu tezlerin vardığı siyasal sonuçlarla ve ideolojik öncüllerin bazılarıyla uyumadıklarını zaman zaman açıklayan, Marksist olduklarını söyleyen bazı teorisyenler, hattâ küçük örgütler, özellikle Almanya'da ortaya çıktı. Fakat bu teorisyenler ve bu hareketler (o dönemin «goşizmine» dahildiler) önemsiz kaldılar; çünkü bu hareketler, en temel sorunlarda eleştirdiklerinin yer almış oldukları zeminden başka bir zeminde hiçbir zaman yer almadılar. Bu ortak zemin «ekonomizm» zeminiydi.

³¹ Bkz. «La Révolution trahie», *De la révolution*, Editions de minuit, Paris 1963, s. 456.

³² Aynı eser, s. 603.

³³ Aynı eser, s. 602.

³⁴ Bkz. Yukarıda s. 18.

³⁵ *La Révolution trahie*, a.g.e., s. 473.

³⁶ Bkz. Örneğin, aynı eser, s. 474.

³⁷ Bkz. Aynı eser, s. 483 ve 485.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Örneğin, aynı eser, s. 599. Marx'ın *Gotha Programının eleştirisinde*, «komünizmin ilk aşaması» sırasında ürünlerin bölüşümünü ağır yük altına sokan «burjuva sınırı»ndan söz ettiği bilinir. Bununla birlikte, bu «sınır» üretici güçlerin düzeyiyle değil fakat «bireyin işbölümüne tabi olmasıyla» ve üretici güçlerin gelişimini engelleyen ait olduğu toplumsal ilişkilerle ilişkilendirilmiştir (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Critique des programmes de Gotha et d'Erfurt*, Editions Sociales, Paris 1950, s. 24 - 25).

⁴⁰ Aynı eser, s. 475.

⁴¹ 10 Mart 1939'da sunulmuş rapor bkz. *Les Questions du Léninisme*, op. cit., s. 823 ve devamı.

⁴² F. Engels, *Anti-Dühring*, Editions Sociales, Paris 1956, s. 319 gözden geçirilmiş çeviri.

⁴³ Aynı eser, s. 875.

⁴⁴ Aynı eser, s. 881.

⁴⁵ Aynı eser, s. 875.

⁴⁶ Bkz. *De La Révolution*, op. cit. s. 478.

⁴⁷ Aynı eser, s. 485.

⁴⁸ Görülüyor ki «ekonomizm» deyimi, burada, bu kavramın büründüğü özel biçimlerden birini (örneğin yüzyılım başında Lenin'in mücadele ettiği özel biçimi) değil, kazanabileceği biçimlerin tümünü belirlemek için kullanılmıştır.

⁴⁹ Sendikal muhalefet, (işçi sınıfının temel çıkarlarını savundukları varsayılan) sendikal örgütlerin Bolşevik Partisi karşısında özerkliğini istemekteydi. Böyle bir özerklik işçi sınıfının ekonomik taleplerine ayrıcalık tanımaya, dolayısıyla işçi sınıfının, proleter devriminin ilerlemesi için destekleri zorunlu olan sınıflarla karşı karşıya gelmesine yol açabilir. Bu durum, proletaryanın öncü rolüne, işçi sınıfının kendi acil çıkarlarından bazılarını devrimin çıkarları uğruna feda etmesini zorunlu kılan rolüne engel yaratabilir. Acil taleplere, hattâ bazı kategorilere ve sektörlerle özgü olan çıkarlara ayrıcalık tanıma eğilimi, sendikalist veya «özyönetimsel» anlayışın ayrılmaz parçasıdır. Bu eğilim, 1921'den 1928'e kadar Bolşevik partisi içindeki «sol» muhalefetin çoğunun programında açıkça ortaya konulmuştur.

⁵⁰ Örneğin Preobrajensky'yi proletarya diktatörlüğü bir kere «kurulduktan» sonra, partinin, rolü Devlet aygıtı tarafından oynanabileceğinden, partinin gereksizleştirdiğini düşünmeye sevkeden bu oldu. (Bkz. P. Broué, *Le Parti bolchevique*, Editions de Minuit, Paris 1963, s. 129).

⁵¹ Bu özdeşleştirme, Lenin'in çok belirli konjonktürler içinde (örneğin, «savaş komünizmi»nin sonunda) ifade ettiği tezle sık sık karıştırıldı. Lenin'in bu teze göre belli zamanlarda tarımsal ve sinai üretimin ve şehirler ve köyler arasındaki değişimin yeniden kurulmasına öncelik tanınması gerekir.

⁵² SSCB'de sosyalizmin kurulması imkânına ilişkin Leninist tezin bu şekilde bir kere daha ortaya konulması Stalin'in —parti içinde ve parti dışında— başka hiçbir üyenin yararlanmadığı bir prestij kazanmasına tartışmasız katkıda bulundu. (Bu nun böyle olması, ayrıca, Smenovekhovtsky'nin temsil ettiği Rus burjuvazisinin milliyetçi kanadının Stalin'in önerdiği politikaya sağladığı «destek»te görüldüğü üzere, proletaryanın çıkarlarını korumasıyla tamamiyle ilişkili olmayan nedenlerdendir). Bu durum, Stalin'in 20 Aralık 1924 tarihli *Pravda*'da yayınlanan «Ekim ve Yoldaş Troçki'nin Sürekli Devrim Üzerine Teorisi» başlıklı makalesinde açıkça görülür. Stalin böylece, henüz birkaç önce, örneğin 30 Nisan 1924 tarihli *Pravda*'da sunduğu çok daha mütereddit tavrı terketmekteydi.

⁵³ Burada, Stalin'in 1920'lerin sonlarında ve 1930'larda işlediği hatalar söz konusudur. Bugün görüle-

bilmektedir ki bu hatalar, Stalin'in Rus Sovyet Cumhuriyetinin Rus olmayan halklarla ilişkileri gibi bazı temel sorunlarda Lenin ile ters düşmesine yol açmış olan belli savda genel teorik ve siyasal tavırla ilgilidir. (Bkz. Örneğin, bu ciltte s. 376 ve devamı) Stalin'in Lenin'in eleştirileri karşısında tavrını muhafaza etmiş olması gerçeği, Stalin'in Bolşevik Partisi içinde işgal ettiği yerle de ilişkilendirilmelidir. Genel Sekreterlik görevinden doğan bu yer dolayısıyla Stalin; parti aygıtının, bunun yanı sıra, devlet aygıtının baskısına maruz kalmaktaydı. Dolayısıyla; en acil ölçüde «etkin» tedbirler almaya yönelmekteydi, hattâ teorik analizin, bu acil «etkinliğin» gelecek bakımdan ciddi tehlikeler içerdiğini gösterebildiği zamanlarda da böyle olmaktadır. (Dış ticarette Devlet tekelinin sağlanması konusunda Lenin'in haklılık kazanmadığı varsayımında durum bu idi. Bkz. *Daha sonra*, s. 374 ve devamı)

⁵⁴ «Devlet burjuvazisi» (veya bürokratik devlet burjuvazisi) kavramını geliştirmek burada mümkün değildir. Sadece belirtelim ki bu kavram, —varolan toplumsal ilişkilerin ve egemen toplumsal uygulamaların sisteminin dolayısı— seklen Devlete ait olan üretim araçlarını ve ürünleri elinde bulunduran ve doğrudan üreticilerin dışındaki toplumsal yeniden üretim ajanlarını belirler. Bu burjuvazinin varlığının ekonomik temeli, yeniden üretim sorunun ayrılık ve birlik biçimleri tarafından olusturulmuştur (Bkz. Ch. Bettelheim, *Révolution Culturelle et Organisation industrielle en Chine*, a.g.e., s. 12); yeniden üretim sorunundaki gerçek yeri, Devlet burjuvazisinin ve temsilcilerinin Devlet aygıtı içinde belli mevkileri işgal etmelerine veya, duruma göre, devletin sınıfsal niteliğini değiştirmelerine imkân veren (veya yasaklayan) sınıf mücadelesine bağlıdır. Devlet burjuvazisinin temsilcileri zorunlu olarak onun «bilinçli ajanları» değildirler, çünkü her ne kadar «teorik olarak» devlet burjuvazisi sınıfının üyelerini «maddî çıkarlarının ve toplumsal durumlarının sürüklediği aynı sorunlara ve aynı çözümlere sürüklenmiş» olsalar da bu sınıfın «hayatta aşmadığı» sınırları düşünsel olarak aşmaları mümkün değildir. Ashında, Marx'ın açıklamasına göre, «bir sınıfın siyasal ve edebî temsilcileri ile bunların temsil ettikleri sınıf arasındaki ilişki» budur. (Bkz. K. Marx, *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte*, Editions sociales internationales, Paris, 1928, s. 57 - 58).

⁵⁵ Bu güçlükler, Sovyet yöneticilerinin ABD'den, Japonya'dan, Federal Almanya'dan v.b. sermaye, teknik yardım ve gıda maddeleri sağlamak için koyuldukları yardım isteme kampanyasında sergilenir. Sovyet yöneticilerinin övgüler dizdikleri, Batılı emperyalistlerle «işbirliği» politikası aynı kampanyanın bir başka biçimidir. Bu eserin üçüncü cildinde Sovyet revizyonizmini incelerken yeniden ele alacağımız noktalar bunlardır.

⁵⁶ Sovyet işletmelerinin yönetimi başlıca iki ilke üzerine dayalıdır; üst mercilere karşı sorumlu tek

bir müdür tarafından yönetim ve işletmeyi bir kâr aramaya yönelten «mali özerklik». Bu iki ilke 1918 ve 1922'de benimsendiği vakit Lenin, bunların dönemin koşullarının zorunlu kıldığı bir «gerilemeye» tekabül ettiğini ve uygulamalarının devlet kesimine kapitalist ilişkileri soktuğunu belirtmekteydi. Devlet işletmelerine tanınmış «mali özerklikten» söz ederken Lenin, bu özerkliğin işletmeleri geniş ölçüde «kapitalist ticarî temeller üzerine» oturtacağına dikkati çeker. (Bkz. Lenin, O.C., Cilt 42, s. 396). 1965'den itibaren işletmelerin mali özerkliği ve kârlılık çabası önemli ölçüde geliştirilmiştir.

⁵⁷ Sovyet yöneticileri kendi politikalarını ve ülke-

lerinin gerçeklerini her türlü eleştiriden uzak tutmaya çalışıyorlar ve sözkonusu eşitliği şu şekle dönüştürerek kullanıyorlar. *Anti-Sovyetizm* (Sovyet gerçeğinin analizi veya SSCB'nin uluslararası politikasının sonuçları olarak okunur) = *anti-komünizm*.

⁵⁸ Bu gözlemler, Sovyet toplumunun, devamı olduğu Çarlar toplumunun izlerini taşımadığı anlamına gelmez. Devrimin kökleşmemesi ölçüsünde *eski Rusya'ya özgü toplumsal ilişkilerin çoğu yıkılmıştır*. Bugünkü Rusya ile «kutsal Rusya» arasındaki şaşırtıcı benzerlik bundandır.